NADER BEKEKEN

DANKBAAR GEREFORMEERD

7/8

JAARGANG 28
JULI/AUGUSTUS 2021

WOORD & WERELD MAGAZINE

God is er en Hij spreekt

- Ons hemels burgerrecht
- Irenaeus en het gezag van de Bijbel
- Het schip van de woestijn

Redactioneel

Als gelovige gereformeerde christenen hebben we twee belangrijke aannames. Deze staan voor ons buiten elke discussie. De bekende Francis Schaeffer heeft deze aannames eens in een boektitel verwerkt. In de Nederlandse vertaling klinkt het zo: Hij is er en Hij spreekt (de Engelse titel is: *He is there and He is not silent*).

God bestaat; Hij is er. Dat is onze eerste aanname. We kunnen dit niet bewijzen (trouwens, dat kan iemand die uitgaat van de aanname dat God niet bestaat, ook niet). Hiervan gaan we uit. En dit stempelt onze discussies. In dit nummer zal het thema 'Bijbel en evolutie' meerdere keren ter sprake komen. Deze discussie is urgent omdat ze aan de stoelpoten zaagt van onze eerste aanname. Als evolutie het alomvattende verhaal is, dan betekent dat dat er geen ruimte is voor God als Schepper.

God spreekt; Hij heeft ons zijn Woord gegeven. Dat is onze tweede aanname. Deze is net zo belangrijk als de eerste. Omdat wij geloven dat de Bijbel Gods Woord is, kennen we God en weten we dat Hij bestaat. Over de Bijbel is echter in onze tijd veel te doen. Wat God zegt, wordt verschillend geïnterpreteerd. Dit tast het gezag van de Bijbel aan. Hoe moeten we hiermee omgaan? In dit nummer vindt u in diverse artikelen bouwstenen om deze vraag te beantwoorden.

Pieter Boonstra

INHOUD

246 **REDACTIONEEL**
PIETER BOONSTRA

247 **SCHRIFTLICHT**
Vrij van het nu
WIM SCHAAIJ

250 **ACTUEEL**
De crisis in het bijbellezen
PIETER BOONSTRA

254 **THEMA**
Verbeteraars van de apostelen
BART VAN EGMOND

259 **COLUMN**
Kerkenraden in gijzeling
RUFUS POS

260 **GETUIGEN VANDAAG**
Kenmerken van een christen
PETER DROST

262 **WOORDWAARDE**
Het schip van de woestijn
HANS DE WOLF

265 **POLITIEK**
- Christus is Heer over de politiek
- Déze wereld in het licht van Christus
PIET HOUTMAN

271 **GELEZEN**
- Bijbel en evolutie – natuurwetenschappelijke aspecten
ANDRIES VAN RENSSEN
- Vijftig tinten oecumene
HARM BOITEN
- Hoe bouw je bruggen?
JOOP SCHREUDER
- De Grande Finale
LUCIUS DE GRAAFF

285 **UIT ANDERE BLADEN**
- Waarom kerkelijke regels onmisbaar zijn
- GKv/NGK en de binding aan de belijdenis
PERRY STORM

292 **GEDICHT**
Blumhardt. J.W. Schulte Nordholt
GERT SLINGS

TEKST
WIM
SCHAAIJ

BEELD
JOE
MABEL

Nieuw licht
op een bijbelgedeelte

Vrij van het nu

'U moet uzelf niet aanpassen aan deze wereld, maar veranderen door uw gezindheid te vernieuwen en zo te ontdekken wat God van u wil.'
(Romeinen 12:2)

'Maar wij hebben ons burgerrecht in de hemel, en van daar verwachten wij onze redder, de Heer Jezus Christus.'
(Filippenzen 3:20)

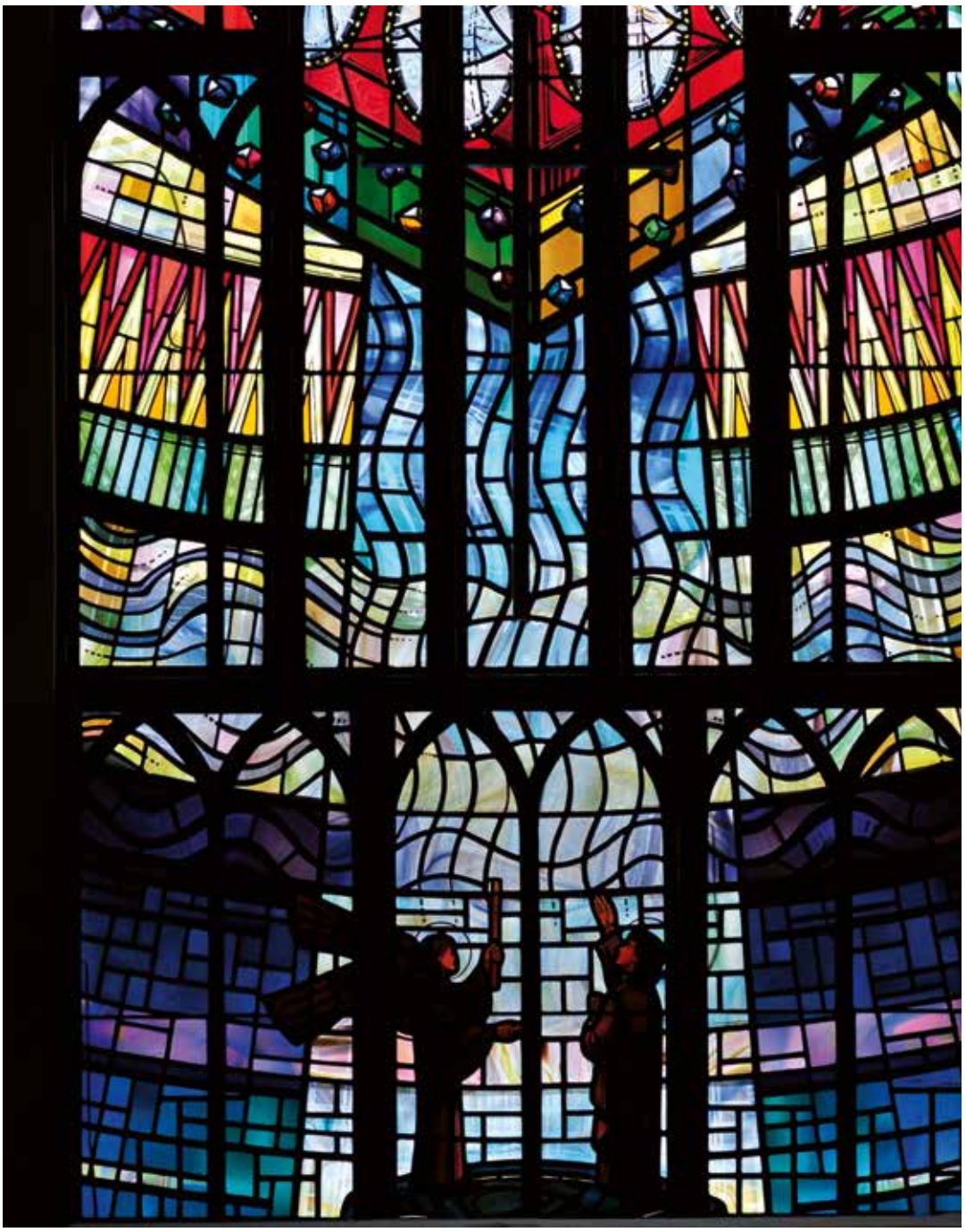

Nederland seculariseert. We zien het letterlijk in de kerk gebeuren: steeds meer stoelen blijven leeg. Voor velen is het een schrikbeeld. Kunnen we het tij nog keren? Wat is secularisatie eigenlijk? En welke weg wijst de Bijbel ons hierin?

Schrikbeeld

Steeds meer lege banken in de kerk en middagdiensten die in z'n geheel worden afgeschaft – nog vóór corona kwam. Wat doet dat met je? We zien het voor onze ogen gebeuren en wijzen elkaar erop. Diensten worden 'opgeleukt' als poging om onze jongeren 'binnenboord' te houden, wat voor anderen soms juist reden is om te vertrekken. We doen ons best, maar het tij lijkt niet te keren. De kerk in Nederland krimpt en dat trekt z'n wissel op veel lokale gemeenten. Het gevoel van onmacht kan je besluipen. Machteloos moet je toezien hoe de 'storm van secularisatie' woedt die de kerk van buitenaf en van binnenuit erodeert.

De kerk in Nederland krimpt en dat trekt z'n wissel op veel lokale gemeenten. **Het gevoel van onmacht kan je besluipen**

Secularisatie

Secularisatie wordt – als overkoepelende term – veelal aangewezen als de grote boosdoener. Maar wat wordt verstaan onder secularisatie en wat veroorzaakt het? Sociologen komen niet tot een eenduidige definitie van het begrip, maar in de kern heeft het te maken met verwereldlijking die zichtbaar wordt in ontkerkelijking. Macroprocessen als individualisering, rationalisering, mechanisering en verwetenschappelijking worden als oorzaken aangewezen.
Stuk voor stuk zijn het zaken die ongetwijfeld allemaal hun invloed uitoefenen. Het zijn echter sociologische begrippen. Ik ben echter op zoek naar meer bijbels-theologische termen om de ontwikkelingen die we in de kerk zien gebeuren, te duiden. Theoloog Herman Paul geeft daartoe een mooie aanzet in het boekje *Shoppen in advent*.* Hij omschrijft secularisatie daarin als 'adventsvergetelheid'. Daarmee bedoelt hij dat ons verlangen naar Gods toekomst naar de achtergrond verdwijnt, omdat wij opgaan in het hier-en-nu.

Consumeren

Opgaan in het hier-en-nu: is dat iets wat je bij jezelf herkent? Ik hoop dat je hierop van harte 'nee' kunt antwoorden. Toch worden we ervoor gewaarschuwd dat wij gemakkelijker opgaan in de wereld dan we geneigd zijn te denken. Veel van wat Paulus 'wereldgelijkvormigheid' noemt in Romeinen 12:2, is er ook bij ons ingeslopen. Denk bijvoorbeeld aan onze consumptiebehoefte. De verleiding om te leven naar je stand, een mooie auto voor de deur, op de eigen oprit van je riante woning, jaarlijks op (vlieg)vakantie et cetera. We mogen immers toch best een beetje genieten van onze welverdiende welvaart?
Jazeker, we mogen genieten van wat God ons geeft. Er zijn echter wel wat kanttekeningen te plaatsen. Heb je al die luxe werkelijk nodig? Hoe zit het met de duurzaamheid ervan? Als je je geld niet voor jezelf zou gebruiken, wie zou je er dan mee kunnen helpen? En bovendien: al dat consumeren maakt van ons ook échte consumenten. Zelfbewust. Kritisch. Mondig. Iets daarvan druppelt ook door in de houding waarmee we in de kerk zitten.

Gevangen

Het woord 'secularisatie' is afgeleid van het Latijnse *saeculum*. Volgens Augustinus slaat dit op de periode

tussen Christus' eerste komst en zijn wederkomst. De Griekse tegenhanger van dit woord is het woord *aioon*, dat ook in Romeinen 12:2 wordt gebruikt. 'U moet zichzelf niet aanpassen aan deze wereld' zou dus ook vertaald kunnen worden met: 'U moet zichzelf niet aanpassen aan deze tijd.' Secularisatie is dus niet zozeer een ruimtelijk begrip (denk aan de lege kerkbanken), maar vooral een temporeel begrip. Met andere woorden: wees je ervan bewust dat de tijd waarin wij nu leven, slechts een opmaat is naar de eeuwigheid die komt.

Deze tijd heeft ons veel te bieden aan comfort en vermaak, maar we moeten ervoor waken dat we niet gevangen raken in deze tijd. Dat gebeurt sneller dan je denkt. Als illustratie kun je daarbij denken aan de zonnedauw. Dat is een vleesetende plant die zijn prooi lokt met plakkerige zoetigheid waaraan de prooi blijft kleven, om vervolgens door de plant opgegeten te worden. Evenzo kunnen ook wij verstrikt raken in deze wereld. Onze tijd, aandacht, energie en middelen worden zomaar opgeslokt, als je niet uitkijkt. Het geluk lijkt op aarde gevonden te kunnen worden.

Burgerrecht

De machthebbers van deze wereld hebben, onder invloed van satan, niet ons geluk voor ogen, maar zoeken ons tot slaaf te maken. De in toenemende mate geseculariseerde mens, die opgeslokt wordt door het hier-en-nu, laat zien dat zij in het welvarende Westen goed in hun opzet slagen. Hoe kunnen wij ons hiertegen wapenen?

Waar het consumentisme ons leert om *omlaag* te kijken **leert Paulus ons om *omhoog* te kijken**

Ten eerste mogen wij beseffen dat wij door Jezus zijn vrijgekocht uit de macht van de duisternis (Kol. 1:13). Wij hoeven niet langer de heersers van deze wereld te dienen, maar hebben een andere Heer en Koning. Hij is bovendien onze Redder, zo schrijft Paulus in Filippenzen 3:20. Ten tweede moeten we anders leren kijken en denken. Ons burgerrecht, schrijft Paulus, is in de hemel. Wij leven wel op aarde, maar hier horen we niet thuis. Ten derde leert Paulus ons om anders te kijken. Waar het consumentisme ons leert om *omlaag* te kijken – naar alles wat deze wereld te bieden heeft – leert Paulus ons om *omhoog* te kijken, naar waar Jezus zit aan de rechterhand van God (zie ook: Kol. 3:1-4). Ons leven ligt immers met Christus verborgen in God. Bovendien moeten we leren om niet te hopen op deze tijd, maar om *vooruit* te kijken, naar de dag dat Jezus, onze Redder, verschijnt in heerlijkheid.

Verwachten

Ik begon dit artikel met het schrikbeeld van de lege banken in de kerk en de vraag of dit tij nog te keren valt. Bovenal ligt het antwoord op die vraag bij God. Alleen Hij is bij machte om onze harten, die zich steeds weer omlaag keren, omhoog te richten en ons vol verwachting vooruit te laten kijken naar Gods toekomst. Wij mogen daar veel van verwachten en daar vurig om bidden. Ik hoop dat ouderen in de kerk daarin het goede voorbeeld geven aan de jongeren. Een goed voorbeeld zijn gaat verder dan 'er elke week tweemaal zijn', al is dat wel een goed begin. Bovenal ben je een goed voorbeeld door in heel je leven te laten zien wat het betekent om op God gericht te leven. Zoals een bloem zijn kop keert naar de zon, richt zo je leven op God. In het vertrouwen: 'Nooit kan 't geloof te veel verwachten.' ■

* Uitg. KokBoekencentrum, Utrecht, 2020.

TEKST
PIETER
BOONSTRA

BEELD
BALAZS
TOTH

De crisis in het bijbellezen

Er is sprake van een crisis in het bijbellezen. Dat heeft alles te maken met het steeds groter wordende conflict tussen wat de Bijbel zegt en wat in de maatschappij gemeengoed is. Of het nu gaat om evolutie, gender en seksualiteit, of de positie van man en vrouw, datgene wat wetenschappers zeggen en als onderzoeksresultaten presenteren, staat vaak haaks op de Bijbel. De crisis is des te heftiger doordat de lobby om te denken zoals iedereen denkt, zo sterk is.

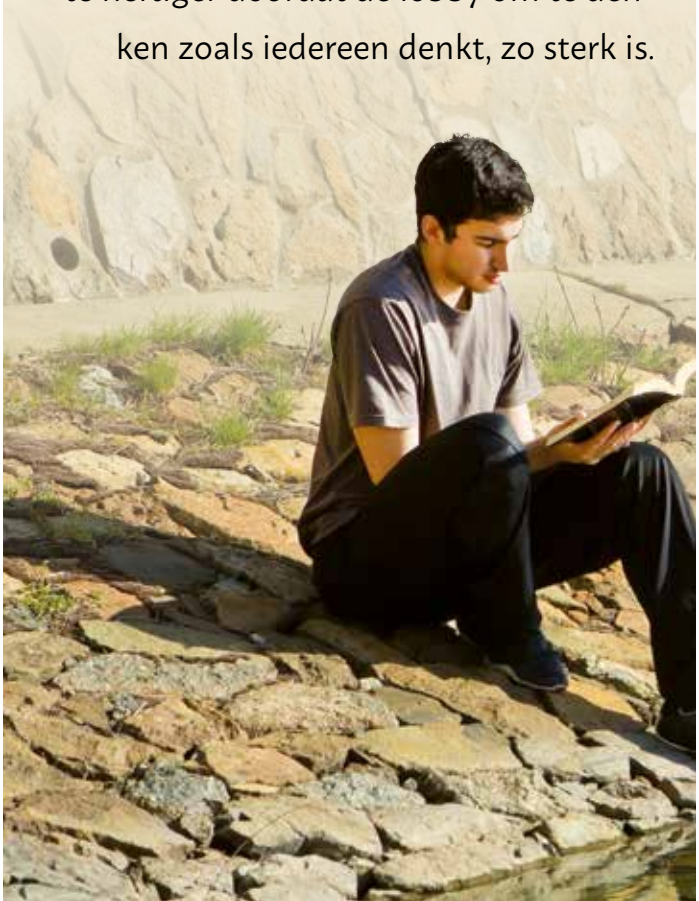

De makkelijkste manier om deze crisis te bezweren is de Bijbel als achterhaald te beschouwen. Het is tenslotte een oud boek, geschreven in een totaal andere cultuur dan de onze. Wetenschap en ontwikkelingen hebben ons vandaag verder gebracht. Wat de Bijbel zegt is gewoon niet meer toepasbaar.
De laatste tijd verschijnen er boeken die in deze manier van denken niet willen meegaan. De schrijvers ervan willen expliciet vasthouden aan het geloof in de Bijbel als Gods Woord. Tegelijk willen ze niet gemakkelijk aan de crisis voorbijgaan. Want hoe moeten we omgaan met veranderende meningen in onze tijd, waardoor wat de Bijbel zegt, onder druk komt te staan?
In dit artikel haal ik twee publicaties naar voren om te kijken welke antwoorden ze geven op deze crisis. De vraag is: helpen die ons verder of raken we hierdoor nog meer verstrikt in de crisis?

Lezen en laten lezen

Ik begin met *Lezen en laten lezen. Gelovig omgaan met de Bijbel* (Utrecht, 2019) van Arnold Huijgen. Het boek is een hartstochtelijk pleidooi om de Bijbel te lezen als het Woord van God. Dat betekent dat het lezen van de Bijbel allereerst luisteren is. Vandaar de titel: we moeten ons laten lezen door de Bijbel. Huijgen benadrukt dat we in de Bijbel te maken hebben met Gods spreken tot ons. Zo bezien is de Bijbel geen boek als andere boeken. Hij is uniek. Op de achtergrond speelt hier de inspiratieleer mee. Huijgen schrijft: 'De Schrift is niet zomaar een gezaghebbende tekst op zich (...) Zij is door God ingegeven, dat wil zeggen: dooradem' (p. 156v). Maar wat betekent dit? Welke consequenties heeft deze inspiratieleer voor onze omgang met de Bijbel?

Daarover zegt Huijgen behartigenswaardige dingen. Over de culturele afstand bijvoorbeeld. 'God die eens sprak door de profeten, spreekt nog zijn eigen Woord.' Hij waarschuwt ervoor om de historische en culturele afstand tot de bijbeltekst

te zien als probleem, omdat je dan bijna niet meer uitkomt bij Gods spreken. Je komt snel in een moeras terecht. 'Je hebt namelijk niet alleen met historische en culturele afstand te maken, maar ook met criteria voor het bepalen van de culturele afstand die zelf weer cultureel bepaald zijn' (p. 177). Maar belangrijker nog: 'Wie de bijbeltekst allereerst in termen van afstand beschrijft, moet daarna proberen de afstand te overbruggen en een verbinding tot stand te brengen.' Ik onderschrijf deze kritische opmerkingen van harte. Huijgen neemt daarmee afstand van het uitgangspunt van de moderne hermeneutiek en van de nieuwe hermeneutiek die daarop gebaseerd is. Vanuit Gods perspectief zou de afstand tussen mensen van de eerste eeuw en die van onze tijd weleens mee kunnen vallen, stelt Huijgen terecht. Hij voegt daaraan toe: 'Op existentieel niveau bevinden wij ons in dezelfde situatie als de mensen van daar en toen: wij moeten sterven, wij zijn zondaars, Christus is onze enige hoop' (p. 178).

Huijgen zegt in eigentijdse woorden wat we belijden in NGB artikel 3 en 5. De Bijbel is het Woord van God. Dat maakt de Bijbel tot heilige en goddelijke Schriften. Deze boeken zijn voor ons gezaghebbend omdat God daardoor tot ons spreekt. Afstand in tijd en cultuur vallen dan weg. Immers, onze God is van eeuwigheid tot eeuwigheid. Hij staat boven de tijden en omspant alle eeuwen.

Eigentijdse vragen

En toch, hiermee zijn we er nog niet. Het benadrukken van Gods spreken tot ons in ons bestaan door de Bijbel, lost ons probleem niet op. Integendeel. Als de Bijbel Gods spreken tot ons is, wat behoort dan tot dat spreken? Als wij ons op existentieel niveau in dezelfde situatie bevinden als de mensen van toen, wat behoort dan tot dat niveau? Dat wat Paulus zegt over de plaats van de vrouw in de gemeente? En ook wat hij zegt over het huwelijk en homoseksueel geslachtsverkeer? Behoort daartoe dat we vasthouden aan de schepping en aan Adam en Eva als het eerste mensenpaar?
Precies dít zijn de vragen van onze tijd. Het is dan ook opmerkelijk dat Huijgen in een reactie op zijn boek aangeeft geen heil te zien in hermeneutische regels. Hij ziet hier zelfs een gevaar opdoemen. Deze regels, zegt hij, 'reguleren de omgang met de Schrift zo dat de Schrift zelf op afstand dreigt te komen; dat is het tegendeel van wat ik betoog' (*Theologia Reformata*, jrg. 63 [2020], p. 183). Dat is een stellige uitspraak. Het is de vraag of Huijgen deze zelf wel helemaal voor zijn rekening neemt. In het vervolg wijst hij namelijk op de aandacht van de vroege kerk voor de 'regula fidei' (de regel van het geloof, dat is: de kern van de christelijke geloofsbelijdenis). 'Dat lijkt mij een uitstekende regel, ook omdat ze door en door inhoudelijk is.' Is er dus wel sprake van een regel? Waarom breekt hij dan geen lans voor andere regels die onze voorouders hebben aangedragen? Zoals de regel om het Oude Testament te lezen vanuit het Nieuwe. Of de regel om de afzonderlijke teksten tegelijk in hun eigenheid én vanuit het geheel van de Bijbel te lezen. Deze regels komen voort uit een diep ontzag voor Gods Woord en vormen geen obstakel voor een gelovige omgang met de Bijbel. Ze hebben juist als doel om Gods spreken tot ons te bewaken tegen allerlei stemmen die dat spreken verzwakken of overstemmen.

Regels die onze voorouders hebben aangedragen, vormen geen obstakel voor een gelovige omgang met de Bijbel

Huijgens antwoord op de crisis in het bijbellezen helpt ons dus niet echt verder. Het is zeer te waarderen dat hij opkomt voor de Bijbel als het Woord van God en kanttekeningen plaatst bij de veronderstelde culturele afstand tussen de Bijbel en ons. Maar dit biedt geen uitweg uit de huidige crisis. Sterker nog, zonder duidelijke grenzen aan en regels voor de uitleg kan iedereen vanuit zijn gelovige omgang met de Schrift er zijn of haar eigen (gelovige) exegese op nahouden.

Bijbel en evolutie

Om dit te laten zien maak ik gebruik van het onlangs verschenen boek *Bijbel & evolutie. Blijvend conflict of verrassende ruimte* (Amsterdam, 2021) van prof. Henk Geertsema. Centrale vraag in dit boek is: hoe lezen we de bijbel als het gaat om vragen die worden opgeroepen door de evolutietheorie (p. 13)? Gezien de ondertitel is het geen verrassing dat Geertsema aangeeft dat de Bijbel ruimte biedt voor de resultaten van de moderne wetenschap. Hij behandelt verschillende bijbelgedeelten en hanteert daarbij het uitgangspunt dat de Bijbel het Woord van God is. Zijn verwoording daarvan komt opvallend dicht

in de buurt van die van Huijgen. Geertsema zegt: 'Het eigene van de Bijbel als het woord van God plaatst ons als mens voor het aangezicht van God, onze Schepper. Hij nodigt ons uit tot een relatie met zichzelf. Hij roept ons op antwoord te geven op het geschenk van zijn liefde' (p. 35). We hebben in de Bijbel te maken met Gods spreken tot ons.

Vanuit dit uitgangspunt ziet Geertsema ruimte voor de resultaten van de evolutietheorie.[1] Belangrijkste bouwsteen daarvoor is het uitvergroten van het feit dat God gesproken heeft door ménsen. De bijbelschrijvers zijn kinderen van hun tijd. Volgens Geertsema betekent dit dat hun kennis mede bepaald blijft door de mogelijkheden van die tijd (p. 36). Deze menselijke factor van de Bijbel is 'open voor onderzoek en in zekere zin ook voor beoordeling. Dat geldt voor de taal en de stijl. Het geldt ook voor de kennis voor zover die afhankelijk is van de mogelijkheden van een bepaalde tijd' (p. 37). Op deze manier blijft er ruimte om de menselijke beperkingen van de boodschapper te erkennen. Volgens Geertsema mogen wij de kennishorizon waarbinnen de boodschapper gesproken heeft, beoordelen. Want 'de kennishorizon waarbinnen wij geloven is niet meer dezelfde als die van de Bijbel' (p. 41). Wetenschappelijk onderzoek heeft ons meer en andere kennis opgeleverd. Volgens Geertsema is dat niet problematisch. 'De kennishorizon van de Bijbel, voor zover het daarbij gaat om de menselijke factor van het Bijbelse spreken, kan niet de norm zijn waarnaar de resultaten van wetenschappelijk onderzoek worden beoordeeld' (p. 43). Zo schept Geertsema ruimte voor het verwerken van wetenschappelijke kennis en dus ook van de resultaten van de evolutietheorie.

Kennishorizon

Dit klinkt plausibel en sympathiek. Immers, op deze manier doe je recht aan de goddelijke factor van de Bijbel. Het is Gods spreken tot ons. En tegelijk doe je recht aan de menselijke factor van de Bijbel. God nam mensen in dienst in een bepaalde tijd en met een bepaalde kennishorizon. Deze redenering doet in verschillende discussies opgeld, zoals die over evolutie en schepping, over vrouw en ambt, en over kerk en homoseksualiteit. De (wetenschappelijke) kennis van nu wordt uitgespeeld tegen de kennis van de bijbelschrijver. En gezien de ontwikkeling van de wetenschap is steevast de conclusie dat wij meer weten dan de bijbelschrijvers toen. Menigeen valt voor dit argument omdat het zo logisch klinkt. Want wie zou willen ontkennen dat de wetenschap ons verder heeft gebracht? En dus dat onze kennishorizon anders is dan die van de bijbelschrijvers?

De cruciale vraag is of dit argument geldt als het gaat om de Bijbel. Nog specifieker: mag dit argument gebruikt worden om ruimte te scheppen in ons lezen van de Bijbel? In zekere zin worstelt Geertsema ook zelf met deze vraag. Meerdere keren haalt hij 1 Petrus 1:10-12 aan. Daar wordt gezegd dat de Geest bijbelschrijvers zo in dienst nam dat Hij hun dingen liet zien en opschrijven die de gewone menselijke kennishorizon te boven gaan (p. 36-37). Het probleem spitst zich toe wanneer het gaat om de Here Jezus. De evolutietheorie stelt dat Adam en Eva onmogelijk het eerste mensenpaar kunnen zijn geweest. De Here Jezus sluit zich aan bij Genesis 1 en 2, Hij veronderstelt dat Adam en Eva het eerste mensenpaar waren. Mogen we van Jezus zeggen dat zijn kennis bepaald wordt door zijn eigen tijd? Jezus is toch ook echt God? Dat ontkent Geertsema niet, maar alle gewicht krijgt het feit dat Jezus ook echt mens was. De conclusie is dan: 'Er is dus alle reden om er ook bij Jezus van uit te gaan dat hij in ieder geval tot op zekere hoogte wat zijn kennis betreft kind was van zijn tijd' (p. 107-108). Oftewel, Jezus kon niet anders dan zich aansluiten bij de kennishorizon van het joodse volk in zijn tijd, die stelde dat Adam en Eva de eerste mensen waren.[2] Geertsema zet hier grote en verstrekkende stappen. Hij sluit de Here Jezus op in zijn mens-zijn. Maar dan kom je in strijd met wat de Here Jezus zelf eens tegen Nikodemus zei, namelijk dat Hij meer is dan een mens: Hij is uit de hemel neergedaald. Daarom reikt zijn blik verder. Hij spreekt niet alleen over aardse, maar ook over hemelse dingen (Joh. 3:12-13).

Twee problemen

Geertsema legt alle nadruk op het contextuele. Daarmee past hij een belangrijke regel van de moderne hermeneutiek toe, die zegt dat een tekst niet los gezien kan worden van zijn context. Dat wat een schrijver heeft geschreven, is (mede) bepaald door zijn kennishorizon. Voor ons moet het vertaald worden of overgezet naar onze context en kennishorizon. En wat niet strookt met onze kennishorizon hoort klaarblijkelijk niet tot de boodschap van de Bijbel, dat is: tot datgene wat God tot ons wil zeggen. Op deze manier is het inderdaad mogelijk om met de resultaten van de wetenschap (onze kennishorizon) te corrigeren wat de Bijbel zegt. Op het eerste gezicht lijkt dit een uitweg te bieden uit de crisis in het bijbellezen. Met name jongeren en studenten die hun geloof dreigen te verliezen, lijken hiermee geholpen te worden. Maar dat is schijn. Er doemen namelijk twee problemen op. Allereerst: hoe vast is onze kennishorizon? Is ons kennen, ook ons wetenschappelijke kennen, niet altijd beperkt? Het ontwikkelt zich nog steeds. Sommige theorieën worden aangepast, andere

houden op dit moment stand. Maar is het niet naïef om voor het verstaan van het Woord van onze eeuwige en almachtige God onze huidige kennishorizon als uitgangspunt te nemen? In de tweede plaats: moeten onze jongeren en wij allemaal niet leren om ons te laten lezen door de Bijbel, in plaats van door de resultaten van de wetenschap? Is het niet belangrijk om Gods Woord in zijn heiligheid en goddelijkheid hoog te houden? Juist om te voorkomen dat de Bijbel aan zeggingskracht inboet en uiteindelijk niets meer te zeggen heeft? Want als, onder invloed van onze kennishorizon, Adam en Eva als eerste mensenpaar sneuvelen, dan is er toch veel meer wat niet meer te rijmen is met onze kennishorizon?

Het klinkt raar, maar in zekere zin ben ik blij met de publicatie van prof. Geertsema. Hij legt namelijk concreet de vraag op tafel: is het legitiem om bij ons lezen van de Bijbel de regel van de moderne hermeneutiek te hanteren die alle nadruk legt op het contextuele? Ik meen stellig van niet, omdat deze regel op gespannen voet staat met ons belijden dat de Bijbel Gods Woord is. De menselijke factor wordt zodanig uitvergroot dat de Bijbel zal bezwijken onder de druk van datgene wat door de wetenschap naar voren wordt gebracht.

Aloude regels

De huidige crisis in het bijbellezen vraagt meer dan ooit dat we vasthouden aan de regels die onze voorouders ons aanreikten. Zoals: 1. Ga uit van de eenheid van de Bijbel, God spreekt zichzelf niet tegen. 2. Bekijk een tekst in het gedeelte waartoe hij behoort. 3. Houd rekening met de verschillende genres in de Bijbel. 4. Vergelijk Schrift met Schrift. 5. Let op de heilsgeschiedenis, het verschil en de overeenkomst tussen het Oude en Nieuwe Testament. 6. Bekijk de duistere plaatsen in het licht van de duidelijke plaatsen in de Bijbel over hetzelfde onderwerp. 7. Wanneer er onduidelijkheid blijft bestaan, laat dan staan wat er staat onder het motto 'de zaak is nog niet duidelijk'.[3]
Op de achtergrond van deze regels staat het besef van de kleinheid en beperktheid van de mens enerzijds en van de grootheid en almacht van onze God anderzijds. Dit besef is belangrijk in een maatschappij die zich steeds verder van God losmaakt. Maar ook om bij ons de verwachting levend te houden dat God grote dingen doet en gaat doen die geen oog heeft gezien, die geen oor heeft gehoord en die in geen mensenhart zijn opgekomen (1 Kor. 2:9; HC zd. 22). ■

Is het niet naïef om voor het verstaan van het Woord van onze eeuwige en almachtige God onze huidige kennishorizon als uitgangspunt te nemen?

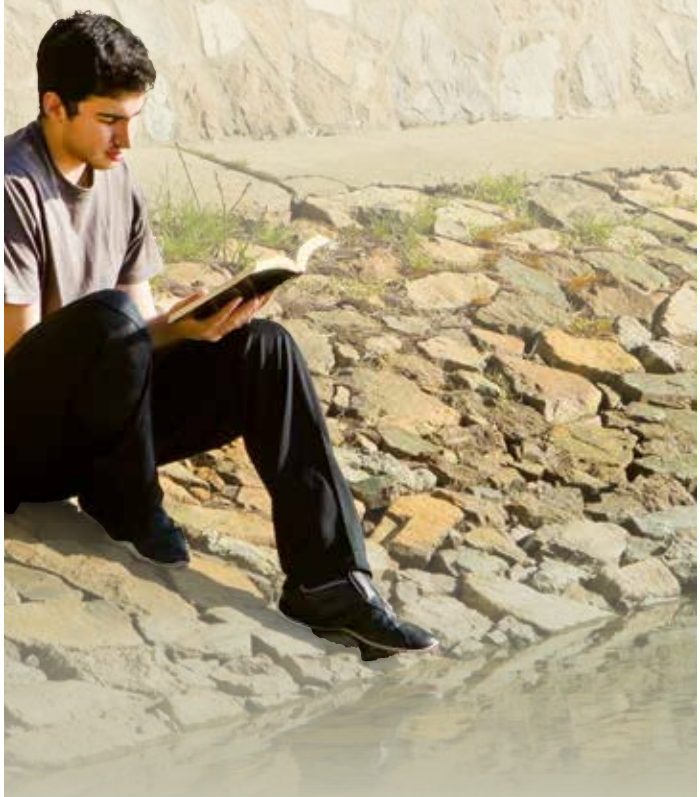

1 Geertsema noteert hier wel de belangrijke voorwaarde dat het verhaal van de Bijbel als omvattend wordt gezien en niet dat van de wetenschap waarbinnen geen ruimte is voor God als Schepper (p. 340-341).

2 Hetzelfde zegt Geertsema ook van Paulus. 'Wanneer hij Adam en Eva ziet als de eerste mensen gaat hij uit van de kennishorizon van zijn tijd' (p. 255).

3 Zie voor deze regels: A. Troost, *Vakfilosofie van de geloofswetenschap. Prolegomena van de theologie*, Budel, 2004, p. 133. Ik hoop hier t.z.t. verder op in te gaan.

VERBETERAARS VAN DE APOSTELEN

TEKST
BART
VAN EGMOND

BEELD
WIKIMEDIA

Wat bedoel je precies als je zegt dat je de Bijbel aanvaardt als het Woord van God? En als je dat zegt, wat betekent dat dan voor hoe je de Bijbel uitlegt? Dit zijn vragen die vandaag volop in discussie zijn onder christenen. Maar ze spelen al heel de kerkgeschiedenis door. Kerkvader Irenaeus van Lyon had er ook mee te maken. Wat kunnen wij van zijn strijd leren?

Irenaeus kwam uit de stad Smyrna (in het huidige Turkije) en had als jongen nog onderwijs gehad van bisschop Polycarpus, die zelf de apostel Johannes persoonlijk gekend had. Rond het jaar 170 werd hij bisschop van de christelijke gemeente in Lyon, en schreef hij zijn boek *Ontmaskering en weerlegging van de ten onrechte zo genoemde kennis,* ook wel kort aangeduid als *Adversus Haereses* (tegen de ketterijen).

Irenaeus en de gnostiek

In zijn boek neemt Irenaeus het op tegen een geestelijke stroming die veel invloed had in de kerk van zijn tijd: de gnostiek. Gnostiek komt van het woordje 'gnosis', dat 'kennis' betekent. Paulus heeft het daar al over in 1 Timoteüs 6:20. Hij waarschuwt Timoteüs voor de 'tegenstrijdigheden van wat ten onrechte kennis wordt genoemd en wordt verkondigd door mensen die van het geloof zijn afgedwaald'. Gnostiek is de hedendaagse verzamelnaam voor geestelijke stromingen die pretendeerden een geheim soort kennis over te dragen, die verlossing bracht aan wie die kennis ontvingen.

In de vroege kerk waren allerlei gnostische leraren, die mensen om zich heen verzamelden. Irenaeus bestrijdt voornamelijk de leer van Valentinus, die rond het jaar 150 actief was in Rome. Gnostische leraren rekenden zichzelf gewoon tot de kerk en wilden als christenen worden gezien. Ze gebruikten woorden die iedereen vertrouwd in de oren klonken en ze

Uros Predic, 1923,
Bisschop Irenaeus

aanvaardden de geschriften van het Oude Testament en van de apostelen van de Here Jezus. Maar ondertussen brachten ze een leer die afweek van de leer van de kerk, en het gezag van de Bijbel ondermijnde. Alleen, dit ging op een heel bedekte manier.

Marcion: snijden in de Schrift

Een andere theoloog, Marcion uit Sinope in noord-Turkije, was daarin veel explicieter. Hij verkondigde dat er een goede God was en een kwade God. De kwade God was de God van het Oude Testament. De goede God was de Vader van Jezus Christus. Christenen moesten volgens Marcion het Oude Testament afwijzen en ook delen uit het Nieuwe Testament schrappen, voor zover die niet pasten bij de God van liefde die Jezus had geopenbaard. Marcion was dus openlijk schriftkritisch. Hij kwam er eerlijk voor uit dat hij grote delen van de Bijbel niet aanvaardde. Kerkvader Tertullianus zei later: 'Marcion sneed in de Schrift en heeft de Schrift vermoord.'[1] En ook: 'hij was de muis van Pontus die de evangeliën heeft kapot geknaagd.'[2] Marcion was gemakkelijk als dwaalleraar herkenbaar.

Valentinus: de uitleg van de Schrift verdraaien

Maar bij de gnostische leraren lag dat anders. Zij zeiden juist dat ze de geschriften van het Oude Testament en die van de apostelen aanvaardden. Hun kritiek op de Schrift kwam niet zozeer tot uiting in het afwijzen ervan, maar in de manier waarop ze de Bijbel *uitlegden*. 'Zij belijden de Schriften, maar zij verdraaien de uitleg ervan,' zegt Irenaeus.[3] Marcion past de Schrift aan zijn eigen leerstellingen aan door in de Schrift te snijden. Valentinus verdedigt zijn eigen leer door de Schrift op zijn manier uit te leggen.[4] En dat is veel gevaarlijker. Kennelijk kun je beweren de Schrift uit te leggen, maar hem ondertussen verdraaien en laten zeggen wat jij wilt. Dat is in elk geval de beschuldiging van Irenaeus en andere kerkvaders aan het adres van de gnostici.

Kennelijk kun je beweren de Schrift uit te leggen, maar hem ondertussen verdraaien, en laten zeggen wat jij wilt

De gnostische mythe

Wat geloofden de gnostici eigenlijk? De kern van hun denken is dat er boven God de Schepper die wij kennen uit Genesis, nog een hoogste god is, de eigenlijke god. Hij heeft niets met deze wereld te maken. Hij is de onkenbare, in zichzelf rustende oergrond aan gene zijde van het heelal. Dit heelal is de schepping van de lagere god, die ze ook wel de *demiurg* noemen. Eigenlijk is de schepping een ongeluk. In die hoogste god heeft een soort afval plaatsgevonden, waardoor de demiurg kon ontstaan. De demiurg leeft buiten de werkelijkheid van die hoogste god, en denkt dat hij de enige ware god is. Hij is de heerser over deze wereld en de schepper van de mens, en hij wil dat de mens hem dient.

Maar toen de mens geschapen werd, werd er een zaadje van die hoogste god in de mens geplant. Dat noemen de gnostici het pneuma of de geest. De mens is dus een gemengd wezen. Zijn lichaam en zijn ziel heeft hij van die lagere god, maar zijn diepste 'ik' is verwant aan de hoogste god. Dat is het geheim van de mens. Hij is ten diepste zelf goddelijk.

Maar die mens is een gevangene van de demiurg. Zijn goddelijke kern is in slaap gesust, en hij moet zich daarvan bewust worden. Hij moet gaan ontdekken dat hij eigenlijk behoort tot een andere wereld. Dat de demiurg helemaal niet zijn heer is, maar dat hij juist boven die scheppergod verheven is. Die bewustwording is *gnosis, v*erlossende kennis. Verlossing is niet bevrijding van de toorn van God, maar je bewust worden dat je je om die god helemaal niet druk moet maken. Want jij staat boven hem, omdat je hoort bij die hogere god. En als je eenmaal tot dat bewustzijn bent gekomen, moet je vanuit die ontdekking leren leven. Je moet je losmaken uit de greep van die lagere god met zijn wetten en regels.

Alleen, die bewustwording bereikt een mens niet op eigen kracht. Daarvoor moeten je ogen worden geopend. En dat kwam Christus doen. Christus is een wezen uit de wereld van de hoogste god. Hij heeft zich tijdelijk verenigd met de mens Jezus van Nazaret, om de kennis over de hoogste vader te openbaren in de wereld, en door te geven aan zijn leerlingen. Zij hebben

deze kennis op hun beurt weer doorgegeven aan leraren zoals Valentinus of Basilides. Die leren hun ingewijden de weg naar de verlossing.[5]

Volgens de gnostici gaat het om die diepere betekenis in de Schrift. Maar hoe kom je die op het spoor?

Gnostische bijbeluitleg

Hoe gaan de gnostici om met de Bijbel? Met andere woorden: welke hermeneutiek, welke methode van uitleg gebruiken ze? Volgens Irenaeus zetten ze de geschriften van het Oude en Nieuwe Testament naar hun hand. Ze zeiden weliswaar deze geschriften te aanvaarden, maar ze aanvaardden die niet als de op Schrift gestelde openbaring van de drie-enige God. De Bijbel is volgens de gnostici een gemengd boek. Daarin klinkt de stem van de demiurg, maar voor de goede verstaander is ook de openbaring van de hoogste god erin terug te lezen. Om die diepere betekenis gaat het in de Schrift. Maar hoe kom je die op het spoor?
De Schrift is daar zelf te ambigu voor, te gemengd. De profeten, de apostelen en zelfs Jezus spreken met verschillende petten op. Om de stem van de hoogste god te kunnen onderscheiden is daarom de sleutel nodig van de mondelinge traditie, die buiten de Bijbel om door Christus is overgeleverd aan zijn apostelen, en daarna aan de gnostische leraren. Zij hebben de ware leer, die oriëntatie biedt in het oerwoud van de Schrift.

Maar hoe kan het dan dat de gnostische leer niet expliciet en ondubbelzinnig in de Bijbel staat? Volgens de gnostici moesten Jezus en de apostelen zich in hun publieke optreden aanpassen aan de mening van hun joodse hoorders, die nog niet toe waren aan hoger onderwijs. In de gelijkenissen bijvoorbeeld deelden ze die hogere kennis wél mee, en wie er vatbaar voor waren begrepen dat. Maar ook de apostelen zelf hadden nog geen volmaakte kennis toen ze het evangelie predikten. De volmaakte kennis is later ontvangen, en op een mondelinge manier doorgegeven.[6]

Geen wonder dat Irenaeus de gnostici 'verbeteraars van de apostelen' noemt.[7] Zij bekritiseren op eigen gezag Christus en zijn apostelen door te stellen dat die eigenlijk de waarheid niet openlijk verkondigd hebben, maar zich hebben aangepast aan de leugens waarin mensen nog geloofden. Of ze zeggen dat het op Schrift gestelde onderwijs van Christus en zijn apostelen niet genoeg is voor de kerk, maar aanvulling nodig heeft via een buitenbijbelse traditie. En die aanvulling vinden we dan in de geheime overlevering.
Maar waar komt die buitenbijbelse bron vandaan, waarmee de gnostici de Schrift uitleggen? Irenaeus zegt: die is ontsprongen aan hun eigen denken dat zich eerst van de Schrift heeft losgemaakt. Gods Woord was er eerst. Maar omdat ze de God van dat Woord (de Schepper van hemel en aarde) niet aanvaardden, hebben ze zich van zijn openbaring afgekeerd en zelf een god bedacht boven de ware God. Vanuit déze zelfbedachte leer herinterpreteren ze nu de Schriften, om op die manier hun leer gezag te verlenen.

Ze doen dat door woorden en delen uit de Schrift te gebruiken, maar hergroeperen die zo dat ze kloppen met hun eigen leer. Irenaeus vergelijkt de exegese van de gnostici met de zogenaamde 'centones' of lappengedichten, die mensen in zijn tijd maakten. Ze stelden een eigen gedicht samen uit zinsneden die ze verzamelden uit werken van grote schrijvers, zoals Homerus.[8] Zo werken de gnostici ook. De gnostici, zegt Irenaeus, miskennen de orde en de samenhangen die God zelf in de Schrift gelegd heeft. En dat komt doordat ze de God van de Bijbel zelf niet aanvaarden. De Schrift vormt één geheel, samengesteld uit delen. Maar wat de gnostici doen, is het ene lichaam van de waarheid uit elkaar halen, en passages, woorden, en uitdrukkingen uit hun eigen verband rukken en in een nieuwe samenhang plaatsen, die ontleend is aan hun eigen systeem.

1 Tertullianus, *Het principiële voorbehoud tegen de ketters*, 38,1,9.

2 Tertullianus, *Tegen Marcion,* 1,1 (https://ccel.org/ccel/tertullian/against_marcion).

3 Irenaeus, *Tegen de ketterijen,* 3,12,12 (https://www.ccel.org/ccel/schaff/anf01.toc.html).

4 Tertullianus, *Het principiële voorbehoud tegen de ketters,* 38,1,10: 'Valentinus echter heeft haar gespaard, daar hij niet de Schrift aan zijn leerstellingen, maar zijn leerstellingen aan de Schrift aanpaste. Maar toch heeft hij meer weggenomen en meer toegevoegd, doordat hij enerzijds den eigenlijken zin aan de afzonderlijke woorden ontnomen heeft, anderzijds iets heeft toegevoegd, door een ordening van de feiten, welke niet bedoeld was' (vertaling Christine Mohrman, *Apologeticum en andere geschriften uit Tertullianus' voor-montanistischen tijd,* Utrecht-Brussel, Spectrum, 1951, p. 175).

5 Een bruikbare studie over de gnostiek in het Nederlands is: Riemer Roukema, *Gnosis en geloof in het vroege christendom. Een inleiding in de gnostiek,* Zoetermeer, Meinema, 1998.

6 *Tegen de ketterijen* 3,5,1.

7 *Tegen de ketterijen* 3,12,12.

8 *Tegen de ketterijen* 1,9,4.

Zo gebruiken ze de gezaghebbende woorden van de Schrift om hun eigen systeem gezag te verlenen.[9]

Er bestaat veel verschil tussen allerlei gnostische systemen, en daarmee ook in hun uitleg van de Bijbel. Maar dat is geen wonder, zegt Irenaeus. Als de subjectiviteit van de mens uitgangspunt is voor de uitleg van de Bijbel, zullen er zoveel interpretaties van de Schrift komen als er uitleggers zijn.

Gnostische bijbeluitleg vandaag

Opvallend is de gelijkenis tussen de gnostische benadering van de Bijbel en sommige manieren van bijbeluitleg die je vandaag tegenkomt. De gnostici brengen een gelaagdheid aan in de Schrift. In sommige delen vinden zij de boodschap van de hoogste god. Andere delen zijn van een lagere orde. Daar spreekt alleen de demiurg, daar passen de apostelen zich aan hun hoorders aan, of hebben ze zelf nog maar beperkt inzicht. Maar hoe maken de gnostici dit onderscheid? Op basis van een kennisbron van buiten de Bijbel, namelijk hun geheime traditie. Die geeft inzicht in waar het in de Schrift *eigenlijk* om gaat. Als je in die traditie bent ingewijd, kun je Gods uiteindelijke spreken in de Bijbel op het spoor komen.

Vrouw en ambt

Hier zie ik een overeenkomst met manieren waarop vandaag de Bijbel wordt gebruikt in kerkelijke discussies. Bijvoorbeeld om de vrouw in het ambt te rechtvaardigen. In die discussie is één van de grote vragen: als Christus en de apostelen ten diepste wilden dat ook vrouwen oudste zouden worden, hoe kan het dan dat ze dat niet explicieter gezegd hebben en in de praktijk gebracht? Waarom geen vrouwelijke apostelen onder de twaalf? Waarom geen zusters als oudsten?
Dan is een van de antwoorden: zij hielden nog rekening met de hardheid van de harten. Ze waren expres voorzichtig in het zeggen van de waarheid, omdat de hoorders van toen daar nog niet aan toe waren, gebonden als ze waren door voorstellingen van de verhouding tussen man en vrouw van na de zondeval. Maar ondertussen fluisteren Jezus en Paulus in bepaalde teksten wel dat het daarnaartoe moest gaan (bijv. Gal. 3:28). Er zit een 'bevrijdende lijn' in de Bijbel, die wij vandaag eruit moeten halen en ten volle werkelijkheid moeten laten worden.[10]

God is liefde

Ik zou andere voorbeelden kunnen geven van ethische kwesties waarin deze methode van bijbeluitleg wordt toegepast, bijvoorbeeld de rechtvaardiging van homoseksuele relaties.[11] Maar het gaat verder. Of misschien moet je zeggen: de ethische kwesties zijn een uitvloeisel van een veel diepere verandering in het geloof in God. Er zullen weinig christenen zijn die, zoals Marcion, beweren dat er twee goden zijn. De God van het Oude Testament die toornig is en de God van het Nieuwe Testament die liefde is. Alle christenen zullen zeggen dat er één God is, maar voor velen is Hij vooral een God van liefde. Liefde opgevat als onvoorwaardelijke bevestiging van mensen. Al het andere wat de Bijbel zegt over God, is secundair en moet verstaan worden vanuit zijn liefde. Irenaeus zou zeggen: omdat men de Schepper niet wil aanvaarden, bedenkt men een god boven Hem. En die god wordt vervolgens 'teruggevonden' in de Bijbel.

Nieuwe elite

Maar wie bepaalt dat wij de Bijbel zo moeten lezen? Waar de helderheid van de Schrift wordt losgelaten, ontstaat een nieuwe elite die de ware zin van de Schrift moet ontsluiten, zoals de gnostische leraren in de oude kerk. Bepaalde theologen of opinieleiders. Zij bezitten dan zogenaamd een kennis die nodig is om te weten wat de bijbelschrijvers echt bedoelden, of om te weten wat blijvend geldig is in de tijd waarin wij leven. Zij hebben toegang tot de eigenlijke betekenis van de Bijbel. Daarmee krijgen zij een eigen gezag ten opzichte van de Bijbel en mensen worden van hen afhankelijk. Er ontstaan verschillende stromingen, want deze mensen spreken elkaar tegen. Dat werkt verdeeldheid in de hand en de meest invloedrijke stroming krijgt de grootste groep mensen op haar hand. Maar het ergste is: het geloof raakt gebaseerd op de mening van mensen, en steeds minder op het onfeilbare Woord van God.

In een volgend artikel wil ik iets vertellen over Irenaeus' eigen visie op de Schrift, zijn bijbeluitleg, en de functie van de zogenaamde 'geloofsregel' daarbij. ■

9 *Tegen de ketterijen* 1,9,2-3.

10 Zie over deze benadering van de Bijbel en kritiek daarop: Wayne Grudem, *Evangelical Feminism and Biblical Truth,* Wheaton, Crossway, 2012, p. 339v.

11 Zie hierover ds. Dick de Jong: http://www.bijbelknopendoos.nl/ (knoop 25).

TEKST
RUFUS
POS

BEELD
HENK
BOOMSTRA

KERKENRADEN IN GIJZELING

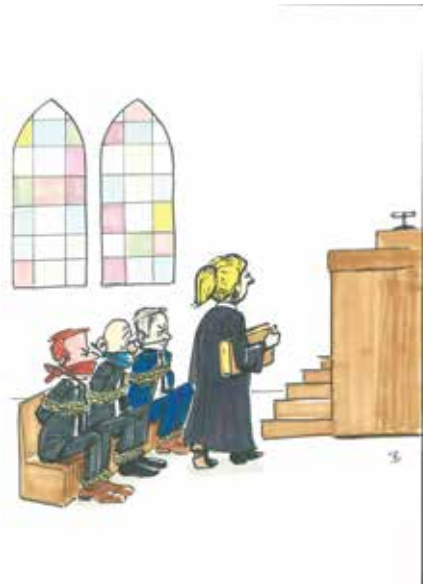

Is iemand een crimineel zolang hij tegen de nieuwe exegese bezwaar blijft maken?!

Je hoeft geen helderziende te zijn om binnen de GKv de tendens waar te nemen om onder leiding van synode en deputaten toe te werken naar een schokvrije eenwording met de NGK. Voorstellen tot een nieuwe kerkorde en de roep om een nieuwe belijdenis passen helemaal in deze beweging. Nu is er op dit moment alleen nog maar een concept-kerkorde. Een nieuwe belijdenis is er nog helemaal niet. Maar duidelijk is wel dat de (tien jaar!) oude kerkorde en de al eeuwenlang functionerende drie formulieren van eenheid wat betreft dat functioneren in de kerk hun langste tijd gehad hebben.

Om beide kerken in 2023 soepel te kunnen laten invoegen in het nieuw te vormen kerkgenootschap, heeft de generale synode van de GKv afgelopen jaar een enorme hobbel uit de weg geruimd. Dat deed ze door vast te stellen dat zusters der gemeente op schriftuurlijke gronden toegelaten kunnen worden tot alle kerkelijke ambten. Maar tegelijk stelde ze vast dat de overtuiging dat zusters *niet* tot de kerkelijke ambten mogen worden toegelaten zich eveneens op een deugdelijk schriftuurlijke onderbouwing kan beroepen.

Terecht is door meerderen gesteld dat dit besluit ruimte geeft aan twee elkaar uitsluitende exegeses. Dat wist de synode natuurlijk ook wel, maar wat moet je als een grote meerderheid ruimte wil voor vrouwelijke ambtsdragers in een kerkelijke context waar tot redelijk recent de traditionele uitleg als de enig schriftuurlijke beleden werd?

De gevolgen van het zichzelf verterende synodale besluit worden intussen steeds duidelijker. Degenen die de 'traditionele' exegese volgen, hebben er nooit een geheim van gemaakt dat deze exegese geen ruimte laat voor een andere. Ze is zogezegd intolerant. De nieuwe exegese die door de synode is gevolgd, lijkt wel tolerant, maar is dat in wezen absoluut niet. Hoe kun je het met deze exegese als kerk immers verantwoorden om zusters te verbieden hun door God gegeven gaven in dienst van de gemeente te stellen? Nu al hoor je hier en daar spreken over de eeuwenlange discriminatie van vrouwen in de kerk. De schijn van tolerantie wordt eigenlijk alleen maar opgehouden door de bewering dat de synode geen gemeente zal dwingen om vrouwelijke ambtsdragers te benoemen.

Op kerkelijke vergaderingen, waarheen normaliter alleen ambtsdragers worden afgevaardigd, blijkt echter dat de 'tolerantie' maar één kant op werkt. Voor een 'bezwaarde' ambtsdrager is het stikken of slikken. Maar ook gemeenteleden kunnen nauwelijks iets anders dan zich, hoe bezwaard ook, neerleggen bij het besluit van de kerkenraad.

In deze lijn werd ook in het *ND* geschreven (5 juni) dat gemeenteleden moeten ophouden hun kerkenraden met brieven en bezwaarschriften te gijzelen. Met andere woorden: de traditionele exegese, weliswaar door de GS 'goedgekeurd', moet vanaf nu haar 'niet-tolerante mantel' maar afwerpen. Anders wordt er te veel kostbare tijd verknoeid. Ja, dan snap ik de oproep in het *ND* aan kerkenraden: '*Vind wegen om samen vooruit te kijken. Ook in achterhoedes vordert de tijd en schrijdt inzicht voort.*' Maar dan is wel de vraag: is iemand dus een crimineel (gijzelnemer/dief van kostbare tijd) zolang hij zich niet bekeert tot de nieuwe exegese en daartegen bezwaar blijft maken?! ■

TEKST PETER DROST
BEELD KEVIN CARDEN

Kenmerken van een christen

In artikel 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis gaat het over de ware kerk – daar heb ik de vorige keer iets over geschreven. In heden en verleden heeft dat tot heftige discussies geleid. Soms is dat ook nodig. Want het is belangrijk bij wat voor gemeente je hoort. Maar in artikel 29 gaat het ook over de mensen die bij de kerk horen. Hoe kun je hen herkennen? Ik heb het idee dat daar veel minder over gesproken wordt, terwijl dat ook erg belangrijk is. Guido de Brès schrijft daarover:
Zij die bij de kerk horen, zijn te kennen aan de kenmerken van de christenen, namelijk aan het geloof en hieraan dat zij, na de enige Heiland Christus aangenomen te hebben, de zonde ontvluchten en de gerechtigheid najagen, de ware God en hun naaste liefhebben, niet naar rechts of naar links afwijken en hun oude mens met zijn werken kruisigen.

Dat zijn grote woorden, maar dat is wel waar het om gaat. Lid zijn van een kerk is niet vrijblijvend. Christen zijn is iets wat je hele leven beïnvloedt. Je gaat zonde steeds meer haten, en je gaat de gerechtigheid van God en God zelf en je naaste steeds meer liefhebben. Je wilt achter de Here Jezus aan op de smalle weg die naar de hemel leidt, zonder daarvan naar links of rechts af te wijken. Ben jij zo'n christen? Misschien ben je geneigd te zeggen: Nee, helaas niet, mijn geloof is veel te klein. Maar dan spreekt Guido de Brès ook bemoedigende woorden: *Dat wil echter niet zeggen dat er geen grote zwakheid meer in hen zou zijn, maar door de Geest strijden zij daar elke dag tegen, hun leven lang.*

Juist als we geloven en oprecht als kind van God willen leven, zullen we ook erkennen dat we zwak zijn. Met die zwakheid hebben we elke dag te maken. Het is niet een kenmerk van een christen dat hij doet alsof hij perfect

Je wilt achter de Here Jezus aan op de smalle weg die naar de hemel leidt

is. Nee, een christen is juist nederig en zich van zijn zonden bewust. Maar dat betekent niet dat we in de zonde kunnen blijven hangen. Nee, we moeten juist daarmee elke keer weer naar de Here Jezus toe.
Zij nemen voortdurend hun toevlucht tot het bloed, de dood, het lijden en de gehoorzaamheid van de Here Jezus, in wie zij vergeving van hun zonden hebben door het geloof in Hem.

Hoe meer wij eerlijk zijn over onze zonden, hoe meer we de toevlucht tot de Here Jezus zullen nemen. Als we dat meer doen, zullen we ook meer genade mogen ervaren. Want God is ongelofelijk liefdevol en genadig. In Christus ziet Hij ons alsof we zelf nooit zonde hadden gehad of gedaan. ■

OM OVER DOOR TE SPREKEN:

1. Zien mensen bij jou de kenmerken van een christen?
2. Wat heeft volgens jou de ware kerk met ware christenen te maken?

TEKST
HANS
DE WOLF

BEELD
WRANGEL

Het schip van de woestijn

Tegenwoordig heb je legio vervoermiddelen en transportmogelijkheden. Je kunt op de fiets, met allerlei variëteiten, je kunt de auto nemen, in allerlei soorten en maten, maar ook de bus, de trein en de tram staan tot onze beschikking. En dan heb ik nog niet eens de gemotoriseerde fiets genoemd, en de step, de rolschaatsen en de skeelers, en wat er nog allemaal meer is, te veel om op te noemen. Hoe was dat in de bijbelse tijd? Ik denk aan de ezel waarop Jezus zijn intocht maakte in Jeruzalem. Of aan ruiters te paard, aan koningen die per koets werden vervoerd of aan de kameel die soms een lastdier was (en ook vaak lastig) en soms een rijdier. Laten we die laatste, de kameel, in dit artikel wat van dichterbij bekijken.

De eerste keer dat kamelen in de Bijbel vermeld worden, is Genesis 12:16. We lezen daar dat de farao van Egypte Abraham royaal betaalt met een bruidsprijs. Hij dacht namelijk dat Abraham zijn zus Sarai had meegebracht om voor haar een huwelijk te arrangeren. In de rij geschenken van die bruidsprijs stond als laatste 'kamelen' genoemd. Die plaatsing aan het slot lijkt erop te wijzen dat kamelen nog niet zo bekend waren. In elk geval vonden latere bijbelgeleerden dat kamelen toentertijd nog niet in dat rijtje thuis hoorden. De kameel was namelijk uit Azië afkomstig en kwam pas sinds de twaalfde eeuw als huisdier in Egypte voor.

Volgens de bekende archeoloog W.F. Albright zijn kamelen in Genesis 12 en ook elders in de patriarchengeschiedenis een anachronisme. Die aanduiding betekent dat latere verschijnselen in een vroegere tijd geplaatst worden. De tijdrekening is dan in de war geraakt of zelfs in de war gemaakt. Kamelen zouden dus pas achteraf in de geschiedenis van de aartsvaders en volgende generaties ingevoegd zijn.

Deze theorie is jarenlang als bewijs aangevoerd tegen de historische betrouwbaarheid van de verhalen in Genesis en werd als zodanig het paradepaardje van de bijbelkritiek. Maar op den duur is duidelijk geworden, onder andere door opgravingen, dat de domesticatie van kamelen en dromedarissen veel eerder had plaatsgevonden en dat die dieren al vroeg tot huisdieren werden gemaakt. Abraham kreeg dan ook geen wilde kamelen maar getemde en afgerichte kamelen. Er werd in de naamgeving eerst nog geen onderscheid gemaakt tussen dromedarissen (één bult) en kamelen (twee bulten).

Kameelzadel

Op een kameel moest je ook kunnen rijden of bagage kunnen vervoeren. Met twee bulten op de rug was dat weleens een probleem. Maar daar werd iets op gevonden: een soort kussen dat je tussen de beide bulten kon bevestigen zodat je wat comfortabeler kon zitten. Het woord daarvoor, 'kameelzadel', komt zelfs een keer in het Oude Testament voor, in Genesis 31:34-35. Rachel had de afgodsbeeldjes die ze had gestolen, verborgen in haar zadeltas en was vervolgens op haar kameel gaan zitten zonder eraf te komen toen haar vader Laban overal naar die godenbeeldjes was gaan zoeken.
Het bijzondere is nu dat vandaag de dag op Marktplaats talloze van die kameelzadels worden aangeboden. Niet meer om als zitkussen op een rijdier te gebruiken, maar meestal om als voetenbankje dienst te doen. Vaak staat zo'n meubelstuk dan op vier pootjes, met daartussen een leren bekleding, ongeveer zoals de echte er vroeger moeten hebben uitgezien. Interessant dat zo'n oud gebruiksvoorwerp via zijn naam weer een nieuw leven krijgt.

Israël en kamelen

Nu weer terug naar de kamelen in de Bijbel. Hoe gewoon was een kameel toentertijd eigenlijk? Opvallend is dat het woord 'kameel' in Genesis 24 zestien keer gebruikt wordt. Het gaat in dat hoofdstuk over de knecht van Abraham die op zoek gaat naar een vrouw voor Isaak en op die verre reis kamelen meeneemt. Maar net zo opvallend is het dat eigenlijk in alle andere teksten kamelen van buitenlandse stammen bedoeld worden, zeker als het om grote aantallen gaat. Als voorbeeld noem ik Rechters 6 en 7, de geschiedenis van Gideon. Deze rechter kreeg te maken met een onmetelijk groot leger van woestijnstammen. Voor de strijd mocht Gideon van God slechts 300 man overhouden. Dat legertje stond tegenover een onafzienbare massa mensen en kamelen van de Midjanieten en Amalekieten en nog andere woestijnvolken die als sprinkhanen over de vlakte waren uitgezwermd (6:5 en 7:2). Hun kamelen waren ontelbaar als zandkorrels aan de zee. Een kameel was in die tijd het typische woestijndier om op te rijden en mee te vechten, en wellicht ook om mee te handelen. Een ander voorbeeld is de kamelenstoet van Job. Dat is natuurlijk wel een apart geval omdat hij geen Israëliet was maar wel een gelovige. Zijn stoet van drieduizend kamelen (en dan nog alle andere dieren) was vooral een kenmerk en bewijs van zijn eindeloze rijkdom.
Gods eigen volk heeft de kameel wel gekend en als vervoermiddel gebruikt, maar blijkbaar op beperkte schaal en zeker niet als handelswaar. Dat zou te maken kunnen hebben met het feit dat de kameel bij het volk Israël tot

de onreine dieren behoorde (Lev. 11:4). Kamelenvlees mocht ook niet gegeten worden (Deut. 14:7). Dat kan de reden zijn geweest dat men de kameel meestal schuwde en liever met een ander rijdier op weg ging, zoals Abigaël die op een ezelin reisde.

Lucas

Dat brengt me op het ezeltje van Jozef en Maria. Was dat ezeltje er trouwens wel? In Lucas 2 wordt er niet over gesproken dat ze een rijdier gebruikten om de reis van Nazaret naar Betlehem te maken, ook al doen kinderbijbels en kinderliedjes dat wel. Lucas vertelt ook niet hoe de reis naar Egypte verliep. Je zou denken dat ze die lange reis toch niet te voet zullen hebben afgelegd, zeker Maria niet, die pas bevallen was. Evenmin wordt verteld dat de wijzen uit het Oosten per kameel naar het land Israël kwamen. Er wordt in de Bijbel sowieso bijna nooit verteld op welke manier mensen van A naar B gingen. Dat vond de auteur kennelijk weinig interessant en het heeft natuurlijk ook weinig met je geloof te maken. Maar wij willen vaak dingen weten die onze nieuwsgierigheid prikkelen zonder dat ze een bijdrage geven aan het geestelijk verstaan van de teksten. In elk geval waren er voor langere reizen verschillende mogelijkheden beschikbaar. Je kon per paard reizen, in een koets bijvoorbeeld, of per muildier of muilezel, per ezel of zelfs per boot, en tot slot op een kameel.

Er was nog lang niet die uitgebreide variëteit van vervoermiddelen die we vandaag de dag kennen, maar als je een beetje geld had, hoefde je niet te lopen wanneer je ergens naartoe moest. Een kameel had dan tot voordeel dat die lange afstanden kon afleggen, goed tegen de warmte kon en een hele poos zonder water kon. Maar aan het einde van de rit moest dan wel heel veel water gedronken worden. Dat blijkt wel uit de geschiedenis van Genesis 24, die ik eerder al noemde. De knecht nam tien kamelen mee en reisde vanuit Kanaän (Hebron) helemaal naar Aram-Naharaim. Dat moet ook voor de kamelen een behoorlijke afstand geweest zijn. Op de eindbestemming laat de knecht z'n kamelen dan ook dadelijk neerknielen bij een waterput.

Er wordt in de Bijbel sowieso bijna nooit verteld op welke manier mensen van A naar B gingen. **Het heeft natuurlijk ook weinig met je geloof te maken**

Nieuwe Testament

Interessant is hoe de kameel ook in het Nieuwe Testament nog een paar keer voorkomt. Allereerst in Matteüs 19:24, waar Jezus waarschuwt dat het moeilijk kan zijn voor bepaalde mensen om het rijk van God binnen te gaan. Het is net zo moeilijk als dat een kameel door het oog van een naald zou kruipen.

Er is nog een andere tekst waarin de kameel komt opdraven en die tekst heeft te maken met de reinheidswetten (Mat. 23:23-24) . De farizeeën en schriftgeleerden hielden zich vaak op het overdrevene af aan de wet op de tienden, bijvoorbeeld bij tuinkruiden, maar ze schoten schromelijk tekort in hun voorbeeldfunctie als ze de wet aan hun laars lapten. Jezus stelt hun huichelarij aan de kaak: 'Blinde leiders zijn jullie, die uit hun drank de muggen ziften, maar een kameel wegslikken.' Dus buiten de publieke ruimte doen ze zich tegoed aan het vlees van een kameel, een onrein dier. Dan zijn echt alle verhoudingen en proporties kwijt.

De kameel is dus, ook door zijn afmetingen en gewicht, geschikt om levenslessen te illustreren. En vandaag kan de dierentuin nog beeldmateriaal zijn als we bij het verblijf van de kamelen stilstaan. In de Nederlandse samenleving en tussen de auto's zou de kameel niet meer passen, maar via de Bijbel houdt het dier zijn actualiteit. ■

Christus is Heer over de politiek

‘Juich, alle volken, prijs de Heer! Dien God met vreugde, geef Hem eer…’ Psalm 100:1 (ber. Geref. Kerkboek) is een van de eerste psalmversjes die we op de basisschool leerden. ‘De HEER is koning’, zingen een aantal psalmen die daar direct aan voorafgaan, en die roepen tot eenzelfde reactie van de volken op.

1. ‘Loof de HEER, koningen van de aarde!’ (Psalm 148)

Het klinkt pretentieus vanuit Jeruzalem, vanuit een klein land dat als enige Hem van dichtbij kent, ongerijmd zelfs. Dat koningschap van de HEER spreekt niet vanzelf, het is niet zichtbaar als voldongen feit, het wordt geproclameerd. Maar wereldwijde hartelijke en expliciete erkenning is wel de passende reactie. Dezelfde oproep klinkt in veel psalmen, bijvoorbeeld 47 en 67. Het is in feite de oproep van het evangelie van Gods Zoon.

Niemand in de wereld is ervan uitgezonderd. In het verband van de volken worden ook vaak de koningen genoemd, vorsten, heersers. Zo in Psalm 2, 47, 148. In Psalm 2 worden de koningen speciaal

toegesproken en dringend aangespoord om nederig vrede te sluiten met Gods gezalfde. 'Laten alle koningen zich neerwerpen voor Hem' (Ps. 72:11).
In de liederen over de dienaar van de HEER in Jesaja loopt die lijn door. Ook daar verschijnen de volken binnen de horizon (Jes. 49:1,6), inclusief koningen. Juist van de vernederde, verachte, geslagen dienaar geldt: 'Koningen zullen sprakeloos staan' (52:15), 'Koningen zullen dit zien en opstaan, vorsten buigen diep voorover' (49:7).

Nieuwe Testament

Johannes de Doper heeft de tetrarch ('viervorst') Herodes Antipas aangesproken op zijn huwelijk met de vrouw van zijn halfbroer Filippus. Dat ging niet puur over het privéleven van de koning, zo'n huwelijk heeft dynastieke betekenis. Het vermaan leidde ertoe dat Herodes Johannes gevangenzette. Hij luisterde echter graag naar Johannes en trok zich zijn woorden ook aan (Mar. 6:17-20).
Jezus, de Heer, zegt na zijn opstanding: 'Mij is alle macht gegeven in de hemel en op de aarde' (Mat. 28:18). Voor zijn dood had Hij zijn leerlingen al voorbereid op vervolging door autoriteiten: 'Jullie zullen (…) worden voorgeleid aan koningen en gouverneurs omwille van mijn naam. Dan zullen jullie moeten getuigen' (Luc. 21:12v). Zo zegt Hij ook vanuit de hemel over Paulus: 'Hij is het instrument (…) om mijn naam uit te dragen onder alle volken en heersers' (Hand. 9:15).

We zien dat later in Paulus' leven uitkomen. Hij komt in aanraking met de autoriteiten in Filippi (16:20) en in Korinte met proconsul Gallio van Achaje. Als gevangene getuigt hij voor procurator (stadhouder) Felix van de opstanding uit de dood. Daarop komt Felix, die goed bekend was met het christelijk geloof, samen met zijn Joodse vrouw in het gevangenisgebouw Paulus horen over het geloof in Christus Jezus. Als Paulus dan komt te spreken 'over gerechtigheid en zelfbeheersing en over het komend oordeel', wordt Felix bang en breekt het gesprek af. Daarna laat hij de gevangene telkens weer komen om te praten, zij het niet uit interesse voor de boodschap (24:21-26).

Schepselen

We kunnen uit dit overzicht concluderen dat ook koningen als hoogste aardse machthebbers onder de regering van God de HEER en van zijn Zoon Jezus staan. Christus is de 'Hoogste Heer en koning', 'Koning der koningen en Here der Heren' (Op. 19:16). Aardse regeerders staan onder zijn gezag. Ook zij moeten zijn Woord horen, zijn evangelie is ook voor hen bestemd, zij moeten Hem van harte eer bewijzen. En ook voor hen is er plaats in de eeuwige stad.
Vanaf de begane grond kijk je tegen hooggeplaatsten op. Dat is een gebod: eerbiedig de keizer, erken het gezag van overheden (Rom. 13:1-8; 1 Petr. 2:13-17). Maar voor God zijn keizers en presidenten, regeringsleiders en wetgevende vergaderingen, mensen als ieder ander, wat dat betreft te vergelijken met de predikant, de burgemeester en de dorpsoudste. Het zijn schepselen van Hem, geroepen tot de wijsheid die Hij geeft (Spr. 8:15v) en verantwoording schuldig aan Hem.[1]
Waarom zijn theologen en andere schrijvers over christelijke politiek vandaag dan zo terughoudend ten aanzien van deze lijn, en volgen ze die niet? Zo zelfs dat deze stellingname in onze tijd excentriek klinkt?

Overheden zijn verantwoording schuldig aan Hem. Waarom volgen theologen en andere schrijvers over christelijke politiek vandaag deze lijn niet?

Voor zijn opvolger Festus beroept Paulus zich op de keizer. Hij krijgt nog gelegenheid om te getuigen in het bijzijn van koning Agrippa, die door Festus als deskundige is aangetrokken. Deze (Herodes) Agrippa was een zoon van de koning Herodes die 'was geveld door een engel van de Heer omdat hij God niet de verschuldigde eer had bewezen' (12:23). Na dit verhoor gaat Paulus, hoewel onschuldig verklaard, als gevangene naar Rome. Over een eventueel rechtstreeks contact met de keizer is niets bekend.
Aan Timoteüs schrijft hij, aan het begin van zijn 'kerkorde', de voorbede voor 'voor alle mensen (…) voor alle koningen en gezagsdragers…' Want God 'wil dat alle mensen worden gered en de waarheid leren kennen' (1 Tim. 2:1-4). Daar zijn dus ook koningen en verdere gezagsdragers niet van uitgezonderd. Het visioen van Openbaring ten slotte zegt over Nieuw Jeruzalem: 'De volken zullen in haar licht leven en de koningen op aarde betuigen daar hun lof' (Op. 21:24).

1 Dezelfde strekking als dit artikel heeft dat van James W. Skillen, 'Living in Tune with Christ's Supremacy', in: *Politics and Public Policy* (ed. Demy & Stewart), Grand Rapids, 2000.

We zullen achtereenvolgens drie factoren bespreken: de afweer tegen 'theocratie', de visie van Augustinus en de praktijk in het Nederland van vandaag. We beginnen met een kleine oriëntatie. Aan het eind volgen twee historische voorbeelden.

2. Christocratie

Het is dringen in de bibliotheekzaal waar al eeuwen gedebatteerd wordt over godsdienst en politiek, en over kerk en staat; en ook buiten op het plein, waar het touwtrekken in de praktijk plaatsvindt, is het onmogelijk anderhalve meter afstand te houden. Over het Romeinse rijk zullen we het straks nog hebben. In de middeleeuwen streden paus en keizer om de opperheerschappij en bisschoppen en vorsten om de voorrang. Ieder kamp had z'n redeneringen voor z'n eigen gelijk. Na de Reformatie, sinds de zelfstandigwording van Nederland, waren kerk en staat ook hier nauw verknoopt, en de sporen daarvan lopen door tot op vandaag. Wij kunnen ons nauwelijks een situatie als in India voorstellen, waar de christelijke kerk er in de politiek niet aan te pas komt en al moet opkomen voor een eigen plekje in de samenleving.

Het woord 'theocratie' betekent Godsregering. In die zin zou je bovenstaand betoog een pleidooi voor theocratie kunnen noemen. Maar hier liggen al direct misverstanden op de loer. In het spraakgebruik betekent theocratie een theorie en praktijk waarin middelen van aardse politiek, machtsmiddelen, ingezet worden om mensen te dwingen tot gehoorzaamheid aan Gods wil en wet. Het is begrijpelijk dat er in de samenleving veel argwaan bestaat tegen dat idee. Christenen staan onder verdenking dat ze dat willen. De weerstand daartegen komt weliswaar voor een deel voort uit ongeloof: deze God zelf niet willen, autonoom willen zijn (en dan ook denken dat dat kan, dat wij God niet nodig hebben). Maar christenen hebben de eeuwen door tot die verdenking ook aanleiding gegeven. Maar zo'n theocratie is hier niet bedoeld. In het bovenstaande ligt dat eigenlijk al opgesloten.

Geloof, hoop en liefde

Om te beginnen: dat de overheid God moet gehoorzamen, Christus moet volgen, betekent nog niet dat ze de burgers, de samenleving daartoe moet brengen. Dat laatste is niet de taak van de overheid. Mensen oproepen tot gehoorzaamheid aan God en geloof in Christus is de taak van de kerk.

Mensen oproepen tot gehoorzaamheid aan God en geloof in Christus is de taak van de kerk

En dan: wat is God gehoorzamen in de samenleving? Het is gebruikelijk om daarbij vooral aan wetten te denken. Bijvoorbeeld: dat winkels en zwembaden op zondag gesloten moeten zijn. Een minder strikte opvatting zegt dan dat bijbelse of christelijke 'waarden en normen' tot gelding moeten worden gebracht.

De focus is dan de wet: regels over wat wij – de overheid, de samenleving – moeten doen. Dat is een gangbare theorie: in de kerk hebben we het evangelie van Christus en alle vruchten daarvan, voor de samenleving kan de overheid de wét van God hanteren, te beginnen met de Tien Geboden.[2]

Maar als je de bijbelse wet zo hanteert, maak je haar los uit haar kader. De Tien Geboden beginnen met het evangelie van de bevrijding. Sinds Christus' volbrachte werk op aarde[3] kunnen we de wet alleen maar goed begrijpen en hanteren in nieuwtestamentisch licht, in zijn licht. Vandaar dat onze opvatting van theocratie ook christocratie genoemd kan worden. Het Woord van Christus, inclusief zijn geboden, geldt niet alleen voor de kerk, maar ook voor de wereld, voor de samenleving. Ook voor een overheid die helemaal of grotendeels uit niet-gelovigen is samengesteld. Als ze daar niet in geloven en daar niet toegankelijk voor zijn, doet dat daar niets aan af. Om de gedachten te bepalen – in onderscheid van alleen wet, geboden, normen –: voor de overheid geldt, net als voor iedereen, de 'wet' van geloof, hoop en liefde.

Wat dat betekent kun je, beter dan in de theorie, zien in de praktijk van de politiek. Want zulke christelijke politiek zie je niet alleen in programma's, maar ook in de passie van personen. Wel vaker kun je horen dat politici niet alleen maatregelen moeten nemen, maar ook perspectief moeten bieden. Dat gaat beter vanuit Christus dan vanuit geboden op zich. ■

2 Deze benadering is ook klassiek calvinistisch. Volgens Calvijn is er drieërlei gebruik van de wet: door de overheid, en daarnaast als kenbron van de ellende en als regel der dankbaarheid. Een uitvoeriger bespreking daarvan past niet in het kader van dit artikel.

3 In dit opzicht sluit ik me aan bij theologen die bij dit onderwerp uitgaan van de opstanding van Christus, vgl. de in een volgend artikel te bespreken Paas.

TEKST
PIET
HOUTMAN

BEELD
WIRESTOCK

Déze wereld in het licht van Christus

In het vorige artikel zagen we dat overheden verantwoording schuldig zijn aan God. Toch zijn velen vandaag terughoudend ten aanzien van deze lijn. Dat heeft te maken met drie factoren. De eerste is de afweer tegen 'theocratie'. Ook de visie van Augustinus en de praktijk in het Nederland van nu spelen een rol.

3. Augustinus

Augustinus wordt vandaag nog steeds gelezen en bestudeerd, en oefent invloed uit op gereformeerde schrijvers over politiek en samenleving. Wat zei hij over dit onderwerp, en wat kunnen we daarvan leren voor de politiek vandaag?

Augustinus' grote boek *De stad van God* (of *De Godsstaat*) is in z'n opzet een apologie, een verdedigingsrede. Hij was bisschop in Hippo, een Romeinse stad in Noord-Afrika, in de tijd dat het Romeinse rijk in verval raakte en bedreigd werd door de 'barbaren': de Goten plunderden de hoofdstad. Intussen was het Romeinse rijk in de loop van een eeuw meer en meer christelijk geworden, tot keizers toe, en behoudende Romeinen klaagden dat het verval kwam door het verlaten van de eredienst van de oude Romeinse goden.

Daartegen komt Augustinus op. Die afgoderij heeft geen goeds gebracht. Vanaf heel vroeg in de geschiedenis zijn er twee steden geweest, staten: het rijk van God en dat van de wereld. Het begon bij de val van de engelen en direct daarna de val van de eerste mensen,

Adam en Eva. Augustinus tekent uitvoerig de geschiedenis van beide staten parallel: die van het rijk van God aan de hand van het Oude Testament, en daartegenover de rijken van Assyrië en Rome. De wereldse staat is vol onrecht en roverij, de deugden van de heidenen zijn 'blinkende ondeugden'. Dit rijk loopt uit op de eeuwige ondergang. In de Godsstaat wordt de ware God vereerd; dit rijk loopt uit op het eeuwige leven.

Augustinus is van huis uit redenaar. Hij doet een grootse greep, die enorme indruk maakt, toen en nu nog. Gaandeweg heeft hij het weinig of niet meer over politiek in de aardse verhoudingen. De staat van God wordt gevormd uit gelovigen van over de hele wereld, uit alle staten en volken. De gelovigen, de burgers van Gods rijk, maken weliswaar gebruik van de aardse vrede waarop de mensen van de wereldse staat zich richten, maar doen dat met het oog op de eeuwige vrede. Willen we vandaag van Augustinus leren voor de politiek, dan is voorzichtigheid op z'n plaats. Als kerk herkennen we onszelf in het beeld van de stad van God. Je kunt dan makkelijk geneigd zijn om de politiek in te delen bij Augustinus' rijk van deze wereld. Maar wat zou dat dan betekenen? Is het nog steeds, net als in de eerste helft van zijn boek, dat afgoden-vererende, goddeloze rijk dat een vreselijk oordeel tegemoet gaat? Of is het een soort neutraal terrein met een gemeenschappelijke 'kleine vrede', dat straks verouderd is en daarom ten einde komt? Is het het bijbelse Babel waaruit de gelovigen worden weggeroepen, of de wereld waarin zij hun plaats hebben in te nemen en waarvan zij gebruik hebben te maken? Op dit punt is Augustinus niet duidelijk en lijkt hij niet helemaal consequent. We komen er straks op terug.

4. Paas

Schreef Augustinus, op triomfantelijke toon, in de tijd van de opgang van het christendom, het boek van Stefan Paas over christelijke politiek[1] staat midden in de neergang ervan in de westerse samenleving. Het is toegesneden op de Nederlandse situatie, met een pluraliteit aan politieke partijen, een geschikt klimaat voor het politieke debat, met ruimte voor de christelijke minderheid. Die mogelijkheid van gesprek met niet-gelovigen moeten we benutten en zo nodig claimen, vindt hij. Met elkaar praten ('parlement') in plaats van geweld is volgens hem een vrucht van het christendom. En dat wil hij: een christelijke visie niet opleggen vanuit een waarheidsclaim, maar die geargumenteerd inbrengen in een moreel debat over de werkelijkheid, om de gesprekspartners te overtuigen. Hij zet zich daar in dit boek krachtig voor in en komt ertegenop dat het christelijk geloof wordt weggeschoven naar de privésfeer. Laten we, vanuit onze verschillende overtuigingen, ons inzetten voor de gemeenschappelijke zaak, de sámenleving ('committed pluralism')!

Paas zet een groot aantal bijbelse gegevens op een rij, gevolgd door christelijke stemmen uit de eerste eeuwen, aan de hand waarvan hij betoogt dat de politiek daar niet zo belangrijk wordt gevonden. Het gaat immers om het koninkrijk van God, dat zich dank zij kruis en opstanding van Jezus Christus nieuw baan breekt in de kerk. De overheid is slechts een tijdelijke orde voor de nadagen van deze wereld en heeft slechts een begrensde taak. De lijn van Augustinus is hier makkelijk te herkennen.
Datzelfde geldt als Paas, voor het leven in deze wereld, een gemeenschappelijk, algemeen menselijk verlangen zoekt, en wel in de weg van een antropologisch betoog. Het zou hier te ver voeren om op de inhoud in te gaan. Christenen worden in de kerk bij uitstek onderwezen en toegerust om zich belangeloos in te zetten voor de publieke zaak. Vanuit het kruis van Christus zullen zij bereid zijn tot opoffering. Ze moeten in het gesprek met de anderen bescheiden zijn: zij kunnen het bij het verkeerde eind hebben; en omgekeerd kunnen ook niet-christenen vanuit een goed ethos spreken en handelen.

5. Kanttekeningen

Het uitvoerige boek van Paas getuigt van liefdevolle toewending tot deze wereld, die gelovigen en ongelovigen gemeenschappelijk hebben en moeten beheren. Daar wil ik graag bij aansluiten, maar ik zie het in een ander licht. Er komt een einde aan deze wereld, en het is waar dat dat in de Bijbel vaak in relativerende zin ter sprake komt: deze wereld is máár tijdelijk. Tegelijkertijd is het wel de wereld die God heeft liefgehad in Christus. Zolang die bestaat, werkt Hij in en aan die wereld om er zijn kerk te verzamelen en te verzorgen. Daarvoor gebruikt Hij die wereld; het is zijn werkterrein, de werkvloer waarop Hij zijn kerkvloer bouwt (K. Schilder n.a.v. het verbond met Noach). Die wereld heeft Hij geschapen, hemel en aarde, in Christus (Kol. 1:16), die is ontstaan door het Woord (Joh. 1:3), en die heeft Hij ook weer door Christus met zich willen verzoenen (Kol. 1:20). Dat alles maakt Hij ook weer nieuw, een nieuwe hemel-en-aarde (Op. 21:1,5).

De gelovigen zijn wel geheiligd, apart gezet in deze wereld, maar hun bestaan is er nog niet van ontvlochten.

Christenen hebben hun éigen motivatie om in de samenleving constructief bezig te zijn en samenwerking te zoeken: de heerschappij van Christus!

Zolang deze wereld bestaat, moet de kerk overal het evangelie verkondigen, vele mensen moeten geroepen worden tot Gods licht en verzameld tot zijn gemeente. In deze wereld komt het aan op onze heiliging, een leven in nieuwe, dankbare gehoorzaamheid, om God en onze medemens lief te hebben. Samen met onze medemensen hebben we hier huizen en voedselvoorziening nodig, architecten en truckers, planners en regelgevers. Ondernemende mensen worden christen, en gelovigen gaan ondernemen, *for-profit* en *non-profit*. Zielen kunnen niet verlost worden los van de lichamen waaraan ze vastzitten, prediking moet gepaard gaan met diaconie en zending met ontwikkelingswerk. Die lichamen worden trouwens zelf ook verlost in de opstanding[2]. Kortom, het licht van de genadeheerschappij van Christus, dat schijnt over de kerk, zet deze wereld niet als minder belangrijk in de schaduw, maar valt er juist over in volle helderheid. Dat geldt voor de hele samenleving, tot in de politiek toe: die is te zien als een van de vele functies, professies of 'kringen' waaruit de samenleving is opgebouwd; radertjes waardoor die draaiende blijft. Niet meer of minder belangrijk dan andere, even onmisbaar.

Arena

Een tweede opmerking: we kunnen mijns inziens beter niet, met Augustinus en Paas, een algemene positieve aard van de mens veronderstellen waarop we als christenen in de samenleving kunnen bouwen. De belijdenis van de verdorven aard van de mens pleit daartegen, en bij de uitwerking zouden we toch altijd weer op meningsverschillen en conflicten stuiten. Niet alle mensen streven naar een vrede in deze wereld; velen willen misschien wel vrede maar dan op hun voorwaarden; en er zijn goddelozen. Wel zijn alle mensen onze medeschepselen, en we kunnen beter per situatie en per onderwerp bekijken in hoeverre we constructief met ze kunnen samenleven en -werken. Dat zie ik onze broeders en zusters op het Binnenhof ook doen. Laat ieder maar open zijn eigen motivatie expliciet maken (gericht op de gegeven taak, zonder bekeringsdoel), christenen hebben hun éigen motivatie om in de samenleving constructief bezig te zijn en samenwerking te zoeken: de heerschappij van Christus! Zij geloven dat Hij komt, niet maar voor een aflossing van de wacht, maar om deze wereld te oordelen – hen die Hem als Heer erkenden en degenen die dat nog steeds niet hebben gedaan. In assemblagehal, boardroom en parlement. Dat leidt hen tot bescheidenheid, maar ook tot vrijmoedigheid en zelfs passie. Uit liefde nemen ze op de koop toe dat ze in de politieke arena vaak lijnrecht tegenover anderen staan, pijnlijke compromissen moeten sluiten en gemarginaliseerd worden. Soms mogen ze toch ook resultaat boeken.

6. Historische illustraties

Ter afsluiting twee voorbeelden hoe Christus' heerschappij over de politiek zichtbaar heeft kunnen worden. Bisschop Ambrosius van Milaan – destijds de hoofdstad van het, christelijk geworden, Romeinse rijk en residentie van de keizer – heeft keizer Theodosius, toen die verantwoordelijkheid droeg voor een slachtpartij in Tessaloniki, onder tucht gezet (in gereformeerde termen), hij heeft hem het sacrament geweigerd, totdat hij berouw zou tonen, boete zou doen – en dat gebeurde. De keizer was kerklid (daartoe had Christus ook hem geroepen). Hij had niet alleen een fout gemaakt (zoals ieder overkomt die werkt), het was een zonde. De maatregel van de bisschop was strikt kerkelijk, hij drong zich niet in in de politiek. Het betrof niet slechts het privéleven van de keizer, maar een feit in zijn politieke beleid: ook daarover is Christus Heer.
Een tweede voorbeeld is Luthers geschrift *Von weltlicher Oberkeit*, en daarvan het derde deel. Het was de tijd van de 'christenheid' die Europa besloeg – maar het is duidelijk, schrijft Luther, hoe zeldzaam een vorst is die op een echt christelijke manier regeert. Toch vertelt Luther hoe een vorst dat moet doen (een zogenaamde 'vorstenspiegel').[3] Het kan, en Luther kan rekenen op aandacht. Vorsten, luister: Christus regeert, laat dat de leidraad zijn van je regering! ■

1 Stefan Paas, *Vrede stichten. Politieke meditaties*, Zoetermeer, 2007.

2 Augustinus geloofde in de opstanding, maar die hoefde voor hem eigenlijk niet: de eeuwige zaligheid was voor hem zonder die ook wel compleet. Het is een symptoom van zijn beïnvloeding door het (neo)platonisme.

3 Hierover J. Douma, *Politieke verantwoordelijkheid*, Kampen, 1984, p. 51v.

TEKST
ANDRIES
VAN RENSSEN

BEELD
BOLDUREVAOL

BIJBEL EN EVOLUTIE

Natuurwetenschappelijke aspecten

Prof. Geertsema wil met het boek *Bijbel en evolutie* antwoord geven op de vraag: 'Welke ruimte geeft de Bijbel zelf voor de resultaten van de moderne wetenschap?' en dan speciaal voor 'de evolutietheorie', én op de vraag 'of de wetenschap ruimte geeft voor het geloof in God' (p. 8). Hij vat de term 'evolutietheorie' breed op en spreekt over de ontwikkeling vanaf de big bang tot nu toe als één totaal ontwikkelingsproces.

Het boek kan gekarakteriseerd worden als een theologisch boek, dat bedoelt alle bijbelgedeelten te bespreken die de ruimte voor 'de evolutietheorie' zouden kunnen beperken. Geertsema trekt drie conclusies: 1. hij wijst 'evolutie als wereldbeschouwing' af, omdat dat onvoldoende rekening houdt met de grenzen van de wetenschap, 2. voor 'evolutie als natuurkundig proces' ziet hij geen of nauwelijks beperkingen, noch conflict met de Bijbel, hoewel de interpretatie van de Bijbel wel beïnvloed wordt, en 3. evolutie als natuurkundig proces laat ruimte voor het geloof in God. Ofwel, naar zijn inzicht is er een interpretatie van de Bijbel mogelijk die blijft binnen de grenzen van wat 'de evolutietheorie' of 'de (natuur)wetenschap' zegt over het ontstaan van alles wat bestaat. Dat vereist wel dat je onderscheid kunt maken tussen die twee soorten uitspraken en claims van evolutionisten. Of hij daarin recht doet aan het geschreven woord over Gods scheppingswerk, is geen natuurwetenschappelijke vraag. Daarom laat ik de bespreking daarvan aan anderen over.*

Evolutionisten beweren over het algemeen dat God geen rol heeft gespeeld bij het ontstaan van alles wat bestaat. Toch blijft Geertsema spreken over God als Schepper. Dat verdedigt hij met de stelling dat wetenschap 'geen omvattende verklaring voor de werkelijkheid als geheel' kan geven. Daardoor, zegt hij, sluit evolutie niet uit 'dat God Schepper is van alles'. Gods scheppingswerk houdt daarom vooral in dat God zin en doel aan ons bestaan geeft en ons leert wat goed en kwaad is. Geertsema zegt daar behartigenswaardige dingen over.

Ik concludeer dat Geertsema het mogelijk acht dat in de natuur geen waarneembare sporen van Gods scheppingswerk te vinden zijn, en dat de Bijbel die mogelijkheid niet weerspreekt. Nu maak ik uit de woorden van de apostel Paulus in Romeinen 1:20-21 op dat 'sinds de schepping' zelfs atheïsten schuldig staan als ze Gods eeuwige kracht en goddelijkheid niet opmerken en Hem om dat werk niet eren en danken. Geertsema bespreekt dit bijbelgedeelte wel en spreekt over 'kennis van God vanuit de schepping' (p. 275, 280), maar de vraag wat die kennis zou kunnen inhouden komt niet echt aan de orde. Van welke waarnemingen zouden evolutionisten dan onder de indruk moeten komen, zodat ze zelfs schuldig staan als ze dat niet opmerken? Doet de evolutietheorie recht aan God als Schepper? Als 'de wetenschap' geen sporen van Gods scheppingswerk waarneemt, zoals evolutionisten gewoonlijk beweren, zou dat dan niet komen doordat ze niet goed kijken? Zou dat niet vooral het gevolg kunnen zijn van het huidige dominante 'methodisch naturalisme' dat Gods handelen bij het ontstaan van al wat bestaat per definitie uitsluit?
Als bij voorbaat wordt uitgesloten dat we iets kunnen waarnemen van het resultaat van het werk van een intelligent Goddelijk wezen 'die spreekt en het is er', dan is het niet verwonderlijk dat de conclusie volgt dat God geen rol heeft gespeeld in het ontstaan van alles wat bestaat. Dan is het ontdekken van zulk resultaat per definitie geen wetenschappelijke conclusie. Geertsema's belijdenis dat God zich openbaarde als de Schepper van hemel en aarde lijkt me een goede reden om wat gereserveerder te staan ten opzichte van mogelijke vooringenomenheid van wetenschappers. Die kan hen blind maken voor de realiteit van het creatieve werk van de Schepper.

Geertsema geeft geen oordeel over de betrouwbaarheid van enig wetenschappelijk argument of theorie. Het boek bevat dus geen bespreking van de evolutietheorie, al suggereert de titel dat. Door die aanpak is het goed mogelijk dat Geertsema ruimte zoekt voor theorieën die geen goede grond hebben en dus dat hij onnodige ruimte zoekt en vindt. Dat neemt niet weg dat Geertsema aan het theologische debat over wat de Bijbel leert over Gods scheppingswerk een grondige bijdrage heeft geleverd die grondig gewogen dient te worden. Dat hij niet bijdraagt aan de natuurwetenschappelijke of filosofische discussie, is omdat dat niet het doel van het boek is. Maar een zoektocht naar ruimte in de Bijbel voor 'de evolutietheorie' is van beperkte waarde voor wie kritischer staat ten opzichte van de evolutietheorie en haar levensbeschouwelijke claims. ■

Dr. ir. A. van Renssen is ingenieur, gepromoveerd informaticus en heeft zich grondig verdiept in de biochemie en de wetenschappelijke kant van zaken rond de evolutietheorie

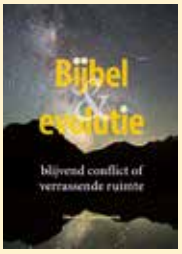

N.a.v.: Henk G. Geertsema, *Bijbel en evolutie. Blijvend conflict of verrassende ruimte*, Buijten & Schipperheijn Motief, 2021, ISBN 9789463691109, 368 pag., prijs € 28,90

* Zie Actueel in dit nummer, p. 250-253.

TEKST
HARM
BOITEN

BEELD
ERNEST
AKAYEU

VIJFTIG TINTEN OECUMENE

Onder redactie van dr. Herman Speelman en dr. Klaas van der Zwaag* verscheen een boek van bijna 800 pagina's 'over de vele vormen van de gezamenlijke en persoonlijke omgang met God', onder de titel *Spirituele oecumene*.

Een katholiek decreet uit 1964 geeft de inhoud goed weer: 'Deze innerlijke omkeer en heiligheid van leven, samen met de persoonlijke en publieke beden voor de eenheid van de *christenen*, moet men beschouwen als de ziel van de gehele oecumenische beweging en verdient de naam *spirituele* oecumene.'

* Speelman is verbonden aan de TU in Kampen en gastdocent Oecumene aan de diaken- en priesteropleiding van het Bisdom Breda, Van der Zwaag is redacteur bij het *Reformatorisch Dagblad* en hoofdredacteur van Protestants Nederland.

Aanbieding eerste exemplaren aan redacteuren tijdens symposium geleid door Andries Knevel (Amersfoort 28 sep. 2019)

De beide redacteuren hopen dat er van het *christelijke* geloof samenbindende geestelijke kracht uitgaat, en dat dit boek bestaande vooroordelen en eventuele blokkades bespreekbaar maakt of zelfs zal wegnemen.
Met die hoop is niets mis. Kerkelijke verdeeldheid is in het licht van de relatie tussen Christus als Bruidegom en de kerk als bruid lastig te verdedigen. En andersom: in een door Christus' Geest gewerkt verlangen naar kerkelijke eenheid kun je je alleen maar hartelijk verheugen.

Vijftig verschillende auteurs

Vijftig scribenten werd gevraagd om over een bepaald thema te schrijven. Een eerste deel bevat bijdragen over de spirituele oecumene in het algemeen, een tweede deel bevat drie secties met achtereenvolgens liturgische, pastoraal-catechetische en historische thema's en in een derde deel krijgen verschillende kerkelijke stromingen de aandacht. Ik noem kort de bijdragen van de eerste tien meewerkende auteurs.
Michael Bakker, directeur van het Amsterdams Centrum voor Orthodoxie, tekent fraai hoe twee orthodoxe families, de 'Oosters-orthodoxe' en de 'Oriëntaals-orthodoxe', toenadering tot elkaar zoeken en hopelijk na een scheiding van 1500 jaar zich herenigen. Hij is zich ervan bewust dat herstel van de eucharistische communie niet minder dan een oecumenische aardverschuiving is.
Kick Bras, emeritus-predikant en als onderzoeker verbonden aan het Titus Brandsma Instituut te Nijmegen, ziet mystiek als inspiratie voor spirituele oecumene. Want mystiek is anti-dogmatisch, relativeert kerkelijke regels, haar geloofs*beleving* werkt verbindend en ze is zelfs voor de interreligieuze dialoog van betekenis.
Geert van Dartel, docent oecumene aan de seminaries van Breda en 's-Hertogenbosch, vertelt over het bezoek van paus Franciscus aan de Wereldraad van Kerken in 2018 in Genève, en plaatst dat in het grote geheel van de oecumenische beweging, die door de Katholieke Kerk als een *genadegave* van de Heilige Geest gezien wordt. Die kerk is gericht op het volledig herstel van de kerkgemeenschap en ziet het *geestelijk* oecumenisme als de stille kracht achter dit proces.

Wim Dekker, emeritus-predikant van de PKN, bespreekt ruim twintig paaspreken, die de Raad van Kerken in Nederland in 2017 verzamelde. Echte oecumene is dat je bij de ander iets ontdekt waar je bij jezelf een gemis ervaart. Het begint niet bij het uitwisselen van standpunten, maar bij het delen van verlangen en verlegenheid, van verwondering en twijfel.
Sabine Hiebsch, als bijzonder hoogleraar lutheranisme verbonden aan de TU te Kampen, vertelt over Luthers 95 stellingen tegen de aflaat. Luther beoogde een academische discussie, maar het liep uit op de Reformatie.
Barend Kamphuis, emeritus-hoogleraar systematische theologie te Kampen, belicht de katholiciteit naar twee kanten: kwantitatief en kwalitatief. Kwantitatief: katholiek is de kerk die vasthoudt aan wat altijd, overal en door allen wordt geleerd en dat sluit uit dat allerlei particuliere en tijdgebonden ideeën de kerk gaan overheersen. En kwalitatief: katholiek is de kerk die leeft bij de volheid van het evangelie van Christus en daarmee sluit je sekten uit.
Leo Koffeman, emeritus-hoogleraar kerkrecht aan de PthU te Amsterdam, bespreekt de verhouding tussen ambt en spiritualiteit in de oecumene. Hij stelt dat in elke christelijke gemeenschap het kerkelijk ambt geroepen is om de gemeenschap inspirerend voor te gaan, zoals het bedoeld is door Hem die geroepen heeft.

Hans Kronenburg, emeritus-predikant van de PKN, deelt de ervaring van een *Evensong*, het dagelijks avondgebed van de Anglicaanse Kerk; hoe met hemelse zuiverheid de zang van het koor de ruimte van de kathedraal van Winchester vulde tot in de verste hoeken. Hij toont zich onder de indruk van de enorme spirituele rijkdom die de Kerk van Engeland in zich meedraagt.

Arjan Plaisier, docent spiritualiteit aan de PthU, vraagt aandacht voor de verbindende kracht van de spirituele oecumene in kerk en cultuur. Alle bestaande kerken ontlenen hun bestaan en *raison d'être* (reden van bestaan) aan Jezus Christus. Er is een gezamenlijke spirituele erfenis; het delen van die erfenis ziet hij als een belangrijke impuls voor de spirituele oecumene.

Protestanten kunnen leren van de katholieke visie dat elk gebed geworteld is in de kerk, en dat de kerk geen menselijk initiatief is, maar een initiatief van God

Marcel Sarot, hoogleraar fundamentele theologie aan de Tilburg University, zoekt een antwoord op de vraag wat verschillende gebedstradities van elkaar kunnen leren. Katholieken kunnen veel leren van protestantse gebedsvormen, bijvoorbeeld in het gezin, en ook van de discipline om daar tijd voor te maken en aan vast te houden. Protestanten kunnen leren van de katholieke visie dat elk gebed geworteld is in de kerk, en dat de kerk geen menselijk initiatief is, maar een initiatief van God. Hij sluit zijn bijdrage af met de zin: 'Waar de splitsing in het lichaam van Christus geen aanstoot meer geeft en geen pijn meer doet, zal de oecumene stil vallen.' Herman Speelman ten slotte bespreekt hoe Johannes Calvijn op een verrassende wijze *de mens* met al zijn gevoelens en verlangens in het centrum van de liturgie plaatst, hoewel God daarin bij hem het primaire subject is en blijft. Calvijn maakte de gereformeerde vroomheid zichtbaar als een leven *coram Deo*: voor Gods aangezicht.

Grote diversiteit aan spiritualiteiten

De variëteit aan auteurs is groot: katholieken, orthodoxen, anglicanen, lutheranen, evangelicalen, calvinisten. Zelfs bij de rechtervleugel van de gereformeerde gezindte vliegt de oecumene binnen. Ook de onderwerpen die in het tweede deel aan de orde komen, weerspiegelen een grote verscheidenheid. Als liturgische thema's worden bijvoorbeeld eucharistie, kerklied, gebed en prediking besproken. Pastoraal-catechetische thema's zijn mystagogie (inwijding in de mysteries), reformatorische wijsbegeerte, missionaire oecumene of zending, gevoelige ethische kwesties, samen de Bijbel lezen, pastoraat. En onder de kop 'Historische thema's' wordt geschreven over de oecumenische betekenis van 'Dordt', muziek, Taizé, monastiek kerkzijn, en over de katholieke kerkvaders. Daarna volgen dan nog vijftien bijdragen over stromingen.
Het werd, zoals de redactie het omschrijft, 'een bundeling van persoonlijk getinte, laagdrempelige bijdragen van enthousiaste medegelovigen', een bisschop, een abt, een priester, een doctor, een predikant, een hoogleraar, waarbij in alle diversiteit aan thema's en tradities de nadruk op de *beleving* ligt en niet op de *leerstellige debatten.* De redactie verwachtte van alle auteurs dat ze open waren naar andersdenkenden en tegelijk trouw bleven aan de eigen traditie.

Een voor- en een nabeschouwing

De redacteuren openen deze heterogene bundeling met een lezenswaardig historisch overzicht over de stand van zaken in de oecumene. De zending maakte diepbewust van de pijn van de christelijke verdeeldheid, want een verdeelde kerk ondermijnde de geloofwaardigheid van het geloofsgetuigenis in deze wereld. Daarnaast speelde de

jeugd- en studentenbeweging een rol. Na de Tweede Wereldoorlog werd in 1948 de Wereldraad van Kerken opgericht.

Er ontstond ook een tegenbeweging die in die eenheidsbeweging een zorgvuldige voorbereiding ziet van de komst van de antichrist. Zelfs een pionier van de oecumene als Visser 't Hooft kon niet goed uit de voeten met de latere groeiende nadruk op ontwikkelingshulp en de gelijkwaardige interreligieuze dialoog. Die polarisatie achten de auteurs nu wel voorbij, al bestaan er nu alternatieve oecumenische organisaties met een expliciet christelijke of confessionele grondslag. Het besef dat men de waarheid in pacht heeft, leidt tot superioriteitsdenken en ongeïnteresseerdheid in andere geloofsgemeenschappen. De auteurs wijzen dan concreet in de richting van de Oosterse Kerken en kerken van de Reformatie. Wanneer stopt het versectariseringsproces in de gereformeerde gezindte?

Een modern voorbeeld van spirituele oecumene is het klooster van Taizé. Maar ook wie meer aandacht geeft aan het leven dan aan de leer ontloopt de tegenstellingen niet: homoseksualiteit, huwelijk en echtscheiding, genderproblematiek en de vrouw in het ambt. Zei men vroeger wel 'geloof scheidt, handelen verenigt', nu lijkt het omgekeerde het geval: 'ethiek verdeelt, het geloof verenigt'.

De cirkel sluit zich: in het huidige tijdsbestek acht de redactie het van belang dat een meer gemeenschappelijk geestelijk getuigenis in woord en daad van de christenheid richting de steeds meer geseculariseerde wereld uitgaat, want christelijke vroomheid en zending horen onlosmakelijk bij elkaar.

Vijftig tinten oecumene

Als er één ding helder wordt, is het de ondertitel van het boek: het tekent *vele vormen van omgang met God*. De een zal er blij van worden: laat duizend bloemen kleurrijk bloeien. Een ander voelt zich er ongemakkelijk bij: hoe kan het lichaam van Christus zo gesplitst zijn?

Geen enkele kerkelijke traditie kan zonder schade die kritische zelfbeproeving missen

Het is een knappe prestatie om vijftig auteurs bereid te vinden een bijdrage te leveren over *spirituele* oecumene. Tegelijk leggen vijftig tinten oecumene een geweldige kerkelijke en theologische versplintering bloot. Het is glashelder dat alle oecumene van het hart begint met het gebed om eenheid, maar bidden kan niet zonder werken. Het is al winst om elkaar te ontmoeten en te leren kennen zonder argwaan. Dat is de winst van veel fraaie bijdragen van begaafde auteurs in deze bundel. Maar echte eenheid is er niet buiten het fundament dat er ligt: onze Here Jezus Christus en alles wat Hij heeft gezegd.

Verwacht dus beslist niet dat dit boeiende boek staat in een royale en onbekrompen confessioneel gereformeerde traditie. Het boek is ook niet samen te vatten als eenheid en je kunt je afvragen of het de kerkelijke eenheid echt dichterbij brengt. In het nawoord noemen de redacteurs het de uitdaging van 'spirituele oecumene' om niet te blijven hangen in het gelijk van de eigen traditie, maar met begrip voor anderen op een heilzame manier met elkaar te delen. Maar bij zo'n pluriform palet kom je niet verder dan het contrast tussen eigen gelijk of begrip voor de ander. Daarbovenuit gaat toch het wonder dat de Heilige Geest leerlingen van Jezus Christus wil leren en te binnen brengen alles wat de Heiland zelf heeft gezegd, niet minder en niet meer. Komt daarmee niet elke traditie onder de kritiek van de leer van de heilige Schriften te staan? Geen enkele kerkelijke traditie kan zonder schade die kritische zelfbeproeving missen. Ten slotte, vier van de vijftig bijdragen zijn in het Engels, één in het Duits – waarom zijn die niet vertaald? De bijdragen zouden toch laagdrempelig zijn? Het boek is voorzien van notenmateriaal en een literatuurlijst en een register van namen maakt het toegankelijker. ■

N.a.v.:
H.A. Speelman en K. van der Zwaag (red.), *Spirituele oecumene. Over de vele vormen van de gezamenlijke en persoonlijke omgang met God*, Summum Academic Publications, Kampen, 2019, ISBN 9789492701084, 794 pagina's, prijs € 39,99

TEKST
JOOP
SCHREUDER

BEELD
NORBERT
BUCHHOLZ

HOE BOUW JE BRUGGEN?

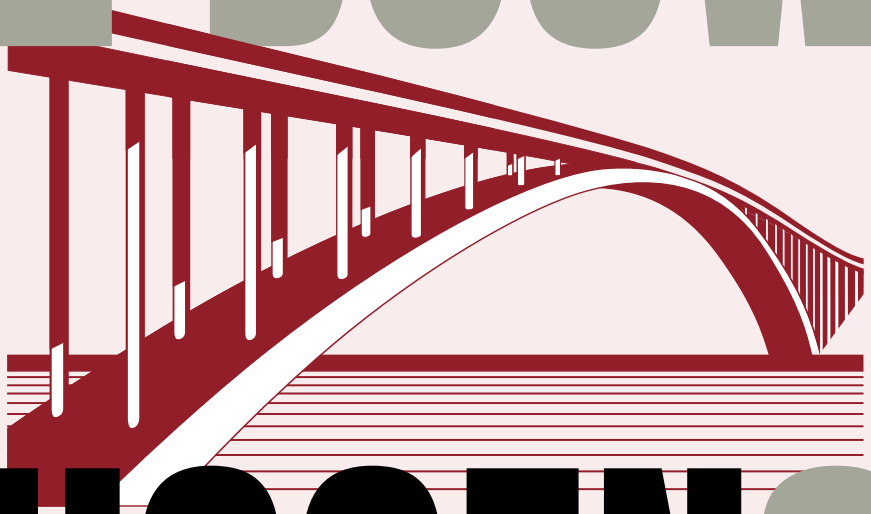

In het geheim geloven is een autobiografie van Tomáš Halík. Het is het zelfportret van een denker en schrijver van onze tijd, die voor zijn werk meerdere eredoctoraten heeft ontvangen. Zijn boeken zijn in vele talen uitgegeven. Voor het boek *Geduld met God* kreeg hij de Europese prijs voor het beste theologische boek 2011. Ook kreeg hij de Templetonprijs, een soort Nobelprijs op het gebied van de spiritualiteit, eerder al uitgereikt aan onder anderen Moeder Teresa van Calcutta, Alexandr Solsjenitsyn, de Dalai Lama en bisschop Desmond Tutu.

Het is Halíks passie om bruggen te bouwen. Hij zoekt contact met andersdenkenden, vooral ook niet-christenen, zowel aanhangers van andere godsdiensten als atheïsten. Hoe denkt hij hen te bereiken?

Het boek neemt je mee door een boeiend stuk recente geschiedenis, met als centrum de stad Praag in Tsjecho-Slowakije (vanaf 1993 alleen Tsjechië, want Slowakije werd in dat jaar onafhankelijk). Het geboortejaar van Halík, 1948, was het jaar dat communisten daar de macht overnamen. Het land kwam onder een streng regime. Kerken kwamen onder staatstoezicht. Geestelijken werden buiten de kerk tewerkgesteld, in kampen gevangengezet en soms zelfs gedood. In de Rooms-Katholieke Kerk mocht alleen nog gewerkt worden met toestemming van de overheid. In veel gevallen was de toestemming afhankelijk van bereidheid tot collaboratie met het regime. Haat tegen de kerken en propaganda voor atheïsme hoorden bij het communistische beleid.
Dit heeft zo'n twintig jaar geduurd. Aan het eind van die periode lijkt er een verandering te komen: 'de Praagse Lente'. Halík is dan student sociologie en filosofie, net tot geloof gekomen en ook op weg om zijn plaats in te gaan nemen in de RK kerk. Hij is actief in de studentenoppositie. De verwachtingen van meer vrijheid zijn hooggespannen. Net als hij voor Engelse taalstudie in het Verenigd Koninkrijk verblijft, rijden tanks door de straten van Praag en wordt met geweld de roep om meer vrijheid gesmoord. Een nieuwe tijd van neostalinistische 'normalisering' en kerkvervolging breekt aan, die weer zo'n twintig jaar zal gaan duren.

Tomáš Halík

Geheim priester

In deze periode voltooit Halík zijn opleiding. Hij gaat aan het werk als socioloog, later als docent psychologie. Daarna is hij als psychotherapeut verbonden aan een verslavingskliniek. In het diepste geheim begint hij aan de geestelijke voorbereidingen en de studie voor het priesterschap. In 1978, 30 jaar oud, ontvangt hij zijn priesterwijding. Om medepriesters niet in gevaar te brengen, mag hij dit zelfs aan zijn eigen moeder niet vertellen.

Halík weet zich geroepen om als priester midden in de samenleving werkzaam te zijn

Hij weet zich geroepen om als priester midden in de samenleving werkzaam te zijn. Intussen blijft hij verwoed studeren. Voor zover dat kan leest hij het werk van theologen in het vrije Westen. Hij verdiept zich ook verder in filosofie, sociologie en psychoanalyse. Zijn passie is om andersdenkenden, en voorál ook atheïsten, te begrijpen. Hij wil zelfs hun ervaringen delen, om zó met hen het gesprek aan te kunnen gaan en te getuigen van Jezus Christus. Hij ziet ook bij atheïsten religieuze motieven bovenkomen. Het bevestigt voor hem dat de mens 'ongeneeslijk religieus' is.
Als hij voor zijn werk buitenlandse reizen kan gaan maken, gebruikt hij de gelegenheid om in het geheim contacten te leggen in Rome. In Praag wordt hij een belangrijke adviseur van kardinaal Tomášek. Mee onder zijn invloed krijgt de kardinaal de moed om zich vrijer te uiten tegen het onderdrukkende regime. Er gloort hoop dat er andere tijden gaan aanbreken. Halík ziet het als een ingeving van God om die omwenteling geestelijk voor te bereiden. Doel is dat de RK kerk, wat hem betreft graag samen met andere

christelijke kerken, kan functioneren als zout en als licht in de samenleving. Hij ontwerpt een decenniumplan, op weg naar een herdenking van Adelbert, die een belangrijke rol speelde bij de kerstening van deze regio. De kerk moet zijns inziens de geestelijke waarden aandragen die voor de komende tijd in de samenleving nodig zijn. Het plan vindt steun. Ook de kardinaal gaat erin mee. Protestantse kerken houden bezwaren. Zij vrezen dat dit een verkapte poging is om vooral als RK kerk weer aanhang te krijgen. Ze hebben ook moeite met de plaats van de rooms-katholieke heiligen in het hele plan.

Verzet tegen regime

In 1989 wordt Agnes van Bohemen in Rome heilig verklaard. In Tsjechië probeert de overheid een bedevaart ter gelegenheid van haar feestdag tegen te houden, omdat die gezien wordt als politieke demonstratie. Het verzet tegen het regime wordt steeds massaler. Voor het eerst wordt op de staatstelevisie een rooms-katholieke mis live uitgezonden. De kardinaal neemt daar geen blad meer voor de mond. Hij leest een tekst voor die Halík heeft voorbereid.

Hij heeft de mogelijkheden overschat om vernieuwing van de kerk en van de natie aan elkaar te verbinden

In een massabijeenkomst wordt Václav Havel verwelkomd als nieuwe leider. De oproep klinkt om geen geweld te gebruiken, maar de veranderingen in te gaan in een sfeer van vergevingsgezindheid. Het maakt diepe indruk als daar ook het Onze Vader wordt gebeden.
Tomáš Halík beleeft deze tijd als een droom. Er vindt een fluwelen revolutie plaats. Zonder bloedvergieten schudt het land zich los van het communistische bewind. Zijn kerk speelt daarin een belangrijke rol. Hij wordt naar Rome gestuurd om daar een pauselijk bezoek aan zijn land te helpen voorbereiden. Dit pausbezoek wordt een geweldige ervaring voor hem. Maar hij beschrijft het ook als een moment van ommekeer. Hierna krijgen andere krachten in het land de overhand. Halík moet, terugkijkend op deze tijd, erkennen dat hij de mogelijkheden heeft overschat om vernieuwing van de kerk en van de natie aan elkaar te verbinden.

Hij mag nu gaan lesgeven aan een theologische faculteit. Dat loopt uit op een diepe teleurstelling en voor hem persoonlijk een donkere tijd van oververmoeidheid en geestelijke aanvechting. Na een halfjaar gaat het beter met hem. Hij besluit om, trouw aan de roeping die hij nog steeds voelt, zijn priesterschap ook de komende tijd te combineren met werk buiten de kerk. Hij gaat in Praag lesgeven aan de faculteit geesteswetenschappen. En hij gaat veel op reis, om ook op andere plaatsen te studeren, gastcolleges te geven en wetenschappers te ontmoeten. Hij duikt diep in de nieuwe westerse theologie, bestudeert filosofen, sociologen. Hij wordt voorzitter van een academie die ruimte wil geven aan gesprek met andersdenkenden. Daar worden ook rabbijnen, imams en boeddhisten uitgenodigd. Een tijd lang is hij adviseur van de pauselijke raad voor de dialoog met niet-gelovigen.

Contacten met andersdenkenden

Zelf wil hij steeds proberen om van binnenuit het denken van anderen te verstaan. Niet om eigen overtuiging op te geven, maar wel om elkaar te begrijpen en van elkaar te leren. Zo doet hij ook mee aan zen-meditaties, ontmoet hij meerdere malen de Dalai Lama, en participeert hij in gebedssamenkomsten samen met andere godsdiensten. Zo'n twintig jaar lang gebruikt hij in de zomertijd vier of vijf weken om zich terug te trekken en in eenzaamheid te wandelen, te mediteren, te bidden en te schrijven. Zo probeert hij de oogst binnen te halen van zijn studie. Een aantal van zijn boeken is in het Nederlands vertaald. Naast het al genoemde boek *Geduld met God* onder

meer ook *Geloven op de tast* en *Raak de wonden aan*.
Wat me vooral raakte bij het lezen, is het diepe verlangen van de schrijver om andersdenkenden, aanhangers van andere godsdiensten en vooral ook atheïsten te bereiken met het evangelie. Deze *drive* is iets waarvan we kunnen leren. De Here Jezus wil dat we het evangelie aan hen laten horen, maar blijven wij niet voor een belangrijk deel opgesloten in onze eigen bubbel? Halík gaat met hen in gesprek, leest hun publicaties en maakt die zich eigen. Hij probeert de weg met hen mee te gaan. Zelfs met atheïsten. Hij schrijft hierover in de inleiding van zijn boek *Geduld met God*: 'Op veel punten ben ik het met atheïsten eens, vaak op bijna ieder punt – behalve in hun geloof dat God niet bestaat. (…) Met atheïsten van een bepaalde soort kan ik het gevoel van Gods afwezigheid in de wereld mee ervaren. Hun interpretatie van dit gevoel gaat me echter te snel – ze lijkt me een uiting van ongeduld.' In zijn autobiografie schrijft hij over het atheïsme van Nietzsche en onder anderen Heidegger en Sartre: 'Is dat niet een religieuze ervaring? (…) Maakt de donkere nacht geen onderdeel uit van de weg naar God?' Een bepaald soort atheïsme is volgens hem onderdeel van de waarheid. 'Als ik een atheïst laat zien dat ik deel in zijn ervaring van de "Godsverduistering", opent dat dan geen mogelijkheden ook mijn ervaring van de *nabijheid* van God met hem te delen?'

Als leerling van Ignatius de Loyola meent hij dat de kerk heel ver kan gaan met aanpassing aan niet-christelijke culturen en overtuigingen. Dat merk je bijvoorbeeld als hij schrijft over zijn contact met de Dalai Lama. En in zijn verslag over een bezoek aan India schrijft hij: '… ik boog met respect voor het licht dat de leer van de Boeddha in de harten van zovelen had ontstoken.'

Vragen

Bij het lezen van dit boek voelde ik me soms bijzonder aangesproken. Vooral door Halíks persoonlijke overgave aan Christus en (zoals al genoemd) zijn verlangen om Hem te verkondigen onder degenen die Hem niet kennen. Ook zijn bereidheid om voor zijn Heer te lijden. Prachtig is hoe hij schrijft over zijn bekering. Die is als een zonsopgang: 'Niet alleen verschijnt iets nieuws, maar alles ziet er opeens anders uit. We gaan de wereld totaal anders begrijpen.' Uitdagend is hoe hij schrijft over de noodzaak om als christenen maatschappelijk betrokken te zijn en te getuigen van de volmaakte liefde die de angst verdrijft.
Op andere momenten roept hij vragen op. Gaat hij niet veel te ver mee in het gesprek? Komt de noodzaak van bekering wel ter sprake? Waarom schrijft hij in minder positieve zin over het graag 'zielen' willen winnen voor God? Paulus spreekt op de Areopagus zijn geleerde hoorders aan met de boodschap van een oordeel dat God gaat voltrekken door Hem, die uit de dood is opgewekt. Komt bij Halík dat oordeel wel ter sprake? Is er in de dialoog ook plaats voor een oproep tot geloof en bekering? Maakt hij van het zoeken van God al niet soms een vinden? Vervagen bij hem niet de grenzen van geloof en ongeloof, van hen die werkelijk horen bij Christus' kerk en hen die buiten staan? Hoe kan hij (met verwijzing naar Karl Rahner) schrijven dat wie geen lid van de kerk zijn, er toch bij horen uit kracht van hun mens-zijn en met name door hun verlangen naar betekenis, waarheid en het goede? Is er toch eeuwig heil buiten het geloof in de Heer Jezus Christus, buiten de overgave aan Hem?

In het geheim geloven is een boeiend boek. Kees de Wildt zorgde voor een prima leesbare vertaling. ■

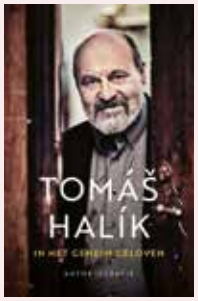

N.a.v.:
Tomáš Halík, *In het geheim geloven,* KokBoekencentrum, Utrecht, 2020, ISBN 9789043533805, 384 pag., prijs € 29,99

TEKST
LUCIUS
DE GRAAFF

BEELD
WIKIMEDIA

DE GRANDE FINALE

Botticelli, *Johannes op Patmos*

Maarten Luther dacht dat de ‘jongste dag’ zou aanbreken nog voordat hij de Bijbel in het Duits had vertaald. Hij heeft geen gelijk gekregen. Net zomin als alle andere voorgangers die het einde van de wereld meenden te kunnen voorzeggen. Zij beweerden het tijdstip van Jezus’ wederkomst te kunnen bepalen aan de hand van de ‘tekenen der tijden’: oorlogen, rampen, ziekten en vervolgingen. Ze baseerden zich op wat er in de Bijbel staat over de ‘laatste dingen’.

De Nederlandse islamoloog dr. Anton Wessels gaat in zijn nieuwste boek *De Grande Finale* na wat er in de Bijbel en de Koran over de 'laatste dingen' staat geschreven. De ondertitel van zijn boek luidt: 'De Apocalyps in Tenach, Evangelie en Koran'. Apocalyps is het Griekse woord voor het ons bekende woord 'openbaring'.

Het Laatste Oordeel

De titel van het boek *De Grande Finale* zet de lezer in eerste instantie op het verkeerde been. Je verwacht een overzicht van wat in de Bijbel en de Koran is geschreven over het Laatste Oordeel. Denk bijvoorbeeld aan Matteüs 25, waarin de Heer Jezus spreekt over zijn wederkomst. Hij zal dan plaatsnemen op zijn glorierijke troon en de mensen van elkaar scheiden zoals de herder de schapen van de bokken scheidt bij de terugkeer uit het veld. Ook in de Koran wordt deze finale scheiding beschreven. Volgens de moslimse traditie wandelen de gelovigen over een brug die zo smal is als een haar naar het paradijs, terwijl de ongelovigen vanaf deze brug in de hel storten.
Toch is het eindoordeel niet de spits van het boek. De schrijver concentreert zich op de 'tekenen der tijden' die voorafgaan aan het Laatste Oordeel. Die tekenen werden in visioenen getoond aan Johannes op Patmos. God heeft Johannes laten zien 'wat er binnenkort gebeuren moet'. Dan gaat het niet om zaken die in een (verre) toekomst zullen plaatsvinden, maar die nu al gebeuren. Die 'tekenen der tijden' komen we ook in het Oude Testament al tegen. Wessels geeft brede aandacht aan de boeken Ezechiël en Daniël. En zijn conclusie is dat in de Bijbel geen voorspellingen worden gedaan over de toekomst, maar dat er een analyse wordt gegeven van het wereldgebeuren. Dat geldt volgens de schrijver ook voor de Koran. In beide boeken wordt nagegaan wie de verantwoordelijkheid draagt voor het onrecht in de wereld. En in die zin zijn alle tijden 'apocalyptisch' te noemen. De apocalyptische boodschap is dat God voortdurend bezig is een einde te maken aan de onrechtvaardige heerschappij van geweld (Moloch), geld (Mammon) en de leugenpropaganda. Van het begin tot het einde richt God zich op het scheppen van een geordende en rechtvaardige wereld (kosmos).

In beide boeken wordt nagegaan wie de verantwoordelijkheid draagt voor het onrecht in de wereld

De aarde was nog woest en doods

Ook de eerste woorden in de Bijbel ziet Wessels in het kader van Gods inzet om het recht op deze aarde te brengen. Hij heeft daarbij kritiek op de manier waarop in de NBV Genesis 1:2 is vertaald: '*De aarde was* nog *woest en doods*.' Door het woordje *nog* wordt gesuggereerd dat er sprake is van een ontwikkeling. Eerst is de aarde nog woest en doods, maar in de loop van de tijd wordt dat beter. Volgens Wessels wordt Genesis 1 op een verkeerde manier gelezen. Het boek Genesis is geschreven na het optreden van de profeten Jesaja en Jeremia en laat zien dat de regeerders door hun optreden de aarde woest en doods maken.
Op pagina 290 lezen we de volgende zin: 'Gods Geest wil een *kosmos* maken: een wereld met rechtvaardige orde, een wereld waar gerechtigheid en liefde wonen zal.' En vervolgens: 'Dat is Gods *voortdurende scheppings*plan (*creatio continua*). Een dergelijke gedachtegang vind je ook in de islamitische theologie.'

Dat God niet pas ingrijpt aan het einde van de geschiedenis maar dit doorlopend doet, is juist. Toch zou ik dit ingrijpen niet willen aanduiden als een continu scheppend werk. Dan haal je de eenmalige schepping en de voortdurende onderhouding van de wereld door elkaar.

De Dagen van de HEER

Mohammed werd getroffen door de joods-christelijke boodschap dat God het onrecht niet ongestraft laat. Eens komt ieder mens voor zijn rechterstoel te staan. Voor Mohammed was deze prediking nieuw. In de Arabische wereld van zijn tijd werd geloofd dat de dood het absolute einde van een mens is. De afgoden waren er voor dit leven en riepen de mensen na de dood niet ter verantwoording. Dat God recht doet in het Laatste Oordeel, was voor Mohammed een belangrijke reden om zich te oriënteren op het jodendom. Hij liet zijn discipelen in de begintijd bidden met het gezicht in de richting van Jeruzalem. Ook nam hij sommige joodse gewoonten over.

Dat God recht doet in het Laatste Oordeel, was voor Mohammed een belangrijke reden om zich te oriënteren op het jodendom

In zowel jodendom, christendom alsook islam is een grote nadruk komen te liggen op het Laatste Oordeel. Dan vindt de eindafrekening plaats. En bij het lezen over de Dag van de HEER denken we haast automatisch aan het Laatste Oordeel. Terecht laat Wessels zien dat dit niet juist is. Denk aan de profetie van Joël. Wanneer hij de Dag van de HEER aankondigt, gaat het om de vreselijke sprinkhanenplaag die Israël heeft getroffen. De HEER kwam oordelend naar zijn volk toe. In Jesaja 2:12 is de Dag van de HEER een moment van bevrijding voor het volk van God. En in beide situaties grijpt God in om zaken recht te zetten. En al die Dagen van de HEER lopen uiteindelijk uit op die laatste Dag zoals die beschreven wordt in Matteüs 25.
Dat Wessels aandacht vraagt voor het voortdurende ingrijpen van God, is terecht. Tegelijk is het opmerkelijk dat hij aan die laatste Dag nauwelijks aandacht besteedt.

De wraakpsalmen

Wessels geeft uitgebreid aandacht aan de zogeheten wraakpsalmen in het Oude Testament. Veel christenen zitten met deze psalmen 'in hun maag'. Deze psalmen worden niet graag of maar voor een deel gelezen. Denk aan Psalm 139, waarin zo mooi de wording van het nog ongeboren leven wordt beschreven: '*U was het die mijn nieren vormde, die mij weefde in de buik van mijn moeder.*' Wanneer deze psalm in een doopdienst wordt gelezen, laat de voorganger meestal de laatste passage achterwege die begint met: '*Zou ik niet haten wie u haten, Heer, niet verachten wie tegen u opstaan?*' Soms wordt ter toelichting nog zoiets gezegd als dat die woorden te oudtestamentisch zijn om vandaag nog te worden gelezen in een nieuwtestamentische gemeente. En daarmee wordt er een tegenstelling gemaakt tussen het Oude en het Nieuwe Testament.
Het is verrassend te lezen dat Wessels hierin niet meegaat. Hij staat stil bij de meest heftige wraakpsalm: Psalm 137. Het is de psalm die eindigt met: '*Gelukkig hij die jouw kinderen grijpt en op de rotsen verplettert.*' Op een overtuigende wijze laat Wessels zien dat

deze psalm geen 'strijdkreet van terroristen' is (p. 126). In deze en andere wraakpsalmen wordt niet opgeroepen tot persoonlijke wraak en vergelding. En aan de hand van Psalm 149:5-6 laat hij zien dat *de lofzang voor God* is als een tweesnijdend zwaard in hun hand. Het doet denken aan die bekende verzen uit Psalm 8: '*Met de stemmen van kinderen en zuigelingen bouwt u een macht op tegen uw vijanden om hun wraak en verzet te breken.*'

En zo komt een kenmerkend verschil tussen islam en christendom aan het licht. In de Koran en de Traditie (*hadieth*) worden de gelovigen wel opgeroepen de ontering van Allah en Mohammed te wreken en, indien nodig, met geweld. Dit staat haaks op wat geschreven staat in Romeinen 12:19: '*Neem geen wraak, geliefde broeders en zusters, maar laat God uw wreker zijn…*'

Gog en Magog

Het boek van dr. Anton Wessels staat boordevol interessante en leerzame informatie. Het moet een genot zijn geweest de lezingen bij te wonen waaruit dit boek uiteindelijk is ontstaan. Uit die hoeveelheid informatie haal ik nog één onderdeel naar voren. Op pagina 130 vertelt Wessels hoe president Bush in 2003 zijn bondgenoten wilde winnen voor de oorlog tegen Irak. Hij zei tegen president Jacques Chirac: 'Ik ga Gog en Magog bestrijden.' Chirac begreep daar niets van en raadpleegde een theoloog.
We komen Gog en Magog tegen in Ezechiël 38 en Openbaring 20. Ook

En zo komt een kenmerkend verschil tussen islam en christendom aan het licht

de Koran kent Gog en Magog, al dragen ze daar andere namen. In de Koran (18,93-99) worden ze aangeduid als *Jadjoedj* en *Madjoedj*.
En wie of wat zijn Gog en Magog? Volgens Flavius Josephus zijn dat de Scythen die door Alexander de Grote werden tegengehouden door een ijzeren poort tussen twee bergen. Die ijzeren poort als weerhouder komen we ook tegen in de genoemde verzen in de Koran. Volgens Ambrosius en Augustinus moeten we bij Gog en Magog denken aan de Goten (Germanen) en Luther dacht aan de Ottomaanse Turken.
Terecht concludeert Wessels dat het gaat om antigoddelijke machten die steeds weer optrekken tegen God en zijn volk. Het zijn antigoddelijke machten die uiteindelijk zichzelf verteren (Ez. 38:21).

De Grande Finale is een boeiend boek. Het bevat een uitgebreide bibliografie, een lijst met verwijzingen naar bijbel- en koranteksten alsook een uitgebreide index. Daardoor is het een zeer toegankelijk boek geworden dat gemakkelijk kan worden gebruikt als naslagwerk. ■

N.a.v.:
Anton Wessels, *De Grande Finale. De Apocalyps in Tenach, Evangelie en Koran*, Aspekt, Soesterberg, 2020, ISBN 9789463388924, 352 pag., prijs € 35,-

TEKST
PERRY
STORM

BEELD
PÉTER GUDELLA,
LIGHTZOOM

UIT **DE WEKKER**
VAN 14 MEI 2021

In De Wekker *van 14 mei 2021 bepleit prof. dr. H.J. Selderhuis dat de bezinning op kerkrecht en kerkorde plaatsvindt op het geestelijke niveau waarop dat hoort. Hij doet dat even beknopt als treffend onder de titel: 'Kerkrecht leeft van zonde en genade'.*

Waarom kerkelijke regels onmisbaar zijn

'Wat geldt voor verkeersregels, geldt ook voor de regels die het verkeer tussen God en mensen regelen'

Zonde

De belijdenis dat mensen van nature zondig, dat wil zeggen niet op God maar op zichzelf gericht zijn, is essentieel voor het kerkrecht. Wat buiten de kerk geldt, geldt ook in de kerk: regels en toezicht op het houden daarvan zijn nodig omdat mensen zich er van nature niet aan houden. Dat geldt voor verkeersregels en dat geldt ook voor de regels die het verkeer tussen God en mensen regelen. Voor het gereformeerde kerkrecht komt daar nog de Bijbelse notie bij dat ook bekeerde mensen zondaar blijven. De Bijbel is vol van zulke mensen, en de kerk van vandaag ook. De bekeerde mens is een rechtvaardige maar blijft tegelijk een zondaar, en met dat laatste moet kerkrecht rekening houden.

Zorgvuldige bepalingen voor wie wel en niet mag preken, hebben alles te maken met onze neiging ons eigen woord in plaats van Gods Woord te brengen. Regels voor tucht over gemeenteleden en ambtsdragers hebben alles te maken met het feit dat ook gelovigen verkeerde dingen kunnen doen of zeggen. Afspraken over wie er gedoopt mag worden, zijn er om te voorkomen dat dit sacrament niet serieus wordt genomen. Wat rondom het avondmaal bij gelovige mensen allemaal mis kan gaan, wordt ons uit Paulus' brieven aan Korinthe al wel duidelijk.

Wie kerkelijke regels overbodig acht, onderschat de realiteit van de zonde en miskent de Bijbelse noties hierover. Wie kerkelijke regels overbodig acht, heeft trouwens ook weinig zelfkennis en is daarmee zelf ook een kerkelijke bedreiging.

Genade

Kerkrecht leeft ook van genade. Het feit dat er een kerk is, is al teken van Gods genade. De HERE wilde ondanks de zondeval waarin de mens met God brak, toch genadig zijn. Hij wil niet dat mensen verloren gaan maar dat zij behouden worden (Joh. 3:16; 1 Tim. 2:4). Zoals God al in het paradijs naar mensen toekomt, zo doet Hij dat heel de geschiedenis met als hoogtepunt Zijn komst in Jezus Christus, de Zoon. De boodschap van de kerk is dan ook de oproep dat mensen zich met God laten verzoenen (2 Kor. 5:20) en dat kan alleen omdat Hij die verzoening mogelijk heeft gemaakt en die ook wil.

Kerkrecht nu heeft als taak te zorgen dat die boodschap gehoord wordt en dat verzoening in praktijk gebracht wordt. Zoals gezegd kan worden dat kerkrecht leeft van de zonde, kan met evenveel recht gezegd worden dat kerkrecht leeft van genade. Als de kerk bewijs en ook middel van genade is, dan geldt dat ook van kerkrecht. De vele regels over predikanten in een kerkorde zijn er niet omdat de predikant zo belangrijk is, maar omdat gegarandeerd moet worden dat het Woord van de verzoening goed gebracht wordt. Doop en avondmaal moeten bediend worden opdat mensen de tekenen en zegelen van verzoening ontvangen. Tucht heeft geen ander doel dan mensen in de verzoende relatie met God en met elkaar te houden of terug te brengen. De kerkorde bepaalt dat huisbezoek moet worden afgelegd omdat ambtsdragers moeten bevorderen dat mensen in de verzoende verhouding met de HERE leven.

‘Gereformeerd kerkrecht wil de weg van Gods genade naar zondige mensen openhouden’

Kerkrecht moet de weg tussen de genadige God en de zondige mens openhouden en streeft dus naar verzoening. Daarom heeft de kerkorde bepalingen om te streven echtscheiding tegen te gaan en zijn er ook regels om verzoening tussen kerken en kerkverbanden te bewerken.

Gereformeerd kerkrecht bedoelt de zonde tegen te gaan om de zondaar met genade te bereiken. Anders gezegd: gereformeerd kerkrecht wil de weg van Gods genade naar zondige mensen openhouden. Als deze noties van zonde en genade bij onze visie op kerkrecht en kerkorde ontbreken, wordt de kerk een gemeenschap van religieuze mensen, wordt kerkrecht burgerlijk recht, en de kerkorde het huishoudelijk reglement van een vereniging. ■

BEELD
FIZKES

UIT **ONDERWEG**
VAN 5 JUNI 2021

'Op zoek naar een nieuw anker', zo luidt de titel van het themanummer van Onderweg, *5 juni 2021. Het gaat over het belijden van de kerk, en staat tegen de achtergrond van het fusieproces GKv-NGK. Ooit voltrok de scheiding tussen beide kerkverbanden zich juist over kwesties rond de binding aan de belijdenis en het functioneren van het ondertekeningsformulier. In ons blad is regelmatig de zorg uitgesproken dat bij de beoogde fusie de binding aan de belijdenis niet goed gewaarborgd is. In feite stapte de GKv steeds meer over naar de lossere, vrijblijvender binding die de NGK al lang praktiseert.* Onderweg *illustreert nu op onthullende wijze hoezeer deze zorg terecht is. Peter Sneep vroeg vier predikanten hoe ze denken over de binding aan de belijdenis door middel van een ondertekeningsformulier. Dat formulier heet trouwens tegenwoordig 'bindingsformulier'. En straks zal het 'verbindingsformulier' genoemd worden. Niet dat het inhoudelijk steeds om hetzelfde formulier gaat. Het voorgestelde formulier (bedoeld voor het fusiekerkverband) is bijvoorbeeld aanzienlijk minder strikt geformuleerd dan het klassieke ondertekeningsformulier dat de GKv tot 2014 gebruikte.*
De eerste die aan het woord komt, is ds. Jan Mudde (NGK). Hij vertelt dat binnen de NGK de ondertekening van de belijdenis 'niet van juridische aard' is. Hij zegt daarvan:

GKv/NGK en de binding aan de belijdenis

'Het ondertekeningsformulier is een onderdeel van de kerkorde, niet van de belijdenis. Het klassieke formulier verwoordt de binding aan de belijdenis veel te massief: "de drie formulieren komen in alle delen geheel met Gods Woord overeen", en "indien wij ooit een bedenking zouden krijgen..." In de NGK

wordt de leer van de kerk veel dichter bij het evangelie zelf gebracht, bij kruis en opstanding. Rond de belijdenis moet binnen de kerken speelruimte zijn om samen in vrijheid de Schrift te spellen. Het gaat uiteindelijk om het vertrouwen dat we aanspreekbaar zijn op de Bijbel. In de NGK heerst dat vertrouwen, al kan er tussen predikanten onderling op het scherpst van de snede gediscussieerd worden.' Hij heeft alle hoop op een vruchtbaar samenleven van NGK en GKv. 'Onder invloed van EO en ChristenUnie hebben christenen in Nederland elkaar beter leren kennen en zijn ze dichter bij elkaar gekomen. De ontkerkelijking relativeert vroegere verschillen. Nog veel meer geldt dat voor de relatie tussen onze kerken.'

De tweede die het woord krijgt, is ds. Jan Matthijs van Leeuwen (GKv). Uit het gesprek met hem het volgende:

'Toen ik in 1996 predikant werd in mijn eerste gemeente, de GKv van Eemdijk, heb ik voorafgaand aan het classisexamen zeven kleuren gescheten. Dat je daar werd doorgezaagd over je confessionele betrouwbaarheid, stond van tevoren vast. Iedereen die in de GKv zijn ogen open heeft, weet dat wij de belijdenis allang niet meer hanteren. Dat is eigenlijk al zo sinds de jaren negentig toen, mede onder invloed van veel artikelen in het *Nederlands Dagblad*, het gesloten vrijgemaakte bolwerk is opengebroken. Vanaf dat moment raakte een deel van de predikanten de voeling met het kerkvolk kwijt, omdat ze in de oude patronen bleven denken. Ondertussen werden de kerkleden via de mogelijkheden van de informatiemaatschappij steeds diverser in hun meningen.

'Iedereen die in de GKv zijn ogen open heeft, weet dat wij de belijdenis allang niet meer hanteren. Dat is eigenlijk al zo sinds de jaren negentig'

Toen ik in de jaren negentig in Kampen studeerde, was er een gespreksavond met professoren en studenten. Het ondertekeningsformulier kwam aan de orde. Bijna alle professoren vonden dat de juridische kant van dat formulier te strikt was, ook de hoogleraren die dat in de jaren zeventig te vuur en te zwaard verdedigd hadden. "Je moet er een beetje mee sjacheren" begreep ik uit wat ze zeiden.' Dat je de belijdenis moet ondertekenen, heeft een juridische kant en dat heeft iets onbevredigends, vindt hij. 'Maar het is de spanning tussen de heiligheid en de katholiciteit van de kerk.'

Nog negatiever over een officiële instemming met de belijdenis van de kerk is ds. René Barkema (ook GKv). 'Hij gelooft niet in een ondertekeningsformulier. De belijdenis als juridisch middel functioneert niet. Zo lang ik predikant ben, is er na ondertekening van het bindingsformulier met die handtekening van ouderlingen en diakenen nooit iets gedaan.' Hij gaat zo verder:

'Het moment van ondertekening vind ik niet fijn. Ik zie vaak dat nieuwe ouderlingen en diakenen aarzelen of terugschrikken als ze zien wat er in het formulier staat dat ze moeten ondertekenen. Bij de ondertekening worden ook foto's gemaakt, wat verder in kerkelijke vergaderingen nooit gebeurt. Een belijdenis is er niet om te ondertekenen. Ik houd het liever bij wat Jezus zegt: "Laat uw ja ja zijn en uw nee nee. En wat je daaraan toevoegt, komt voort uit het kwaad." Het is geformaliseerd wantrouwen als je een ouderling of predikant de belijdenis laat ondertekenen. Het werkt niet, er is juist een basishouding van vertrouwen nodig. Die basishouding zie ik in de praktijk ook vaak. Laat de confessie zijn wat ze is: documenten met grote historische waarde. Door de kracht van Gods Geest is vrijheid en eenheid iets wat je gezamenlijk in praktijk brengt.'

Hij vermoedt dat Ursinus en Olevianus (de opstellers van de Heidelbergse Catechismus) het niet fijn hadden gevonden als ze hadden geweten dat hun geschriften belijdenissen van de kerk waren geworden, waaraan voorgangers gebonden wor-

den. 'Olevianus schreef: de kerk kan nooit worden gebonden aan particuliere belijdenissen.'

Ten slotte krijgt ds. Peter Sinia het woord (NGK). Hij lijkt iets positiever over het ondertekenen van de belijdenis (negatiever dan de vorige twee had ook moeilijk gekund). Hij vindt het een 'betekenisvolle formaliteit': 'Wat ik verkondig, mag geen ketterij zijn, dat is de geest van de ondertekening.' Even later merkt hij op:

'Als de belijdenisgeschriften die we nu hebben niet zouden bestaan, zou er wel iets anders zijn geweest om elkaar te kunnen aanspreken op de ernst die wij maken met Gods woord. Maar wat je ook ondertekent, het is geen waarborg voor orthodoxie en ook geen rem op vrijzinnigheid. Elkaar bij de les houden doe je in het werkelijke leven, biddend dat God over de kerk waakt. Je moet ook erkennen dat kerkleden op grond van de bestudering van de Bijbel tot verschillende standpunten kunnen komen, de positie van de vrouw, kinderen aan het avondmaal, homoseksuele relaties. Ik zeg meteen erbij dat het mij pijn doet als mensen op een andere plek uitkomen dan ik, maar je mag elke vraag stellen.'

Hierna volgt in Onderweg *een interview met dr. Leon van den Broeke ('Als je opruiming houdt, weet dan goed wat je opruimt'). Hij is onder andere docent kerkrecht in Kampen. Hij is lid van de PKN én gastlid van de GKv Kampen-Zuid. Een klein stukje hieruit. Namelijk zijn antwoord op de vraag of hij de observatie deelt dat de belijdenisgeschriften nogal bevraagd worden op het punt of ze nog wel functioneren.*

'Ik herken dat gevoel als ik luister naar mensen binnen de GKv en de NGK. Ik zie ook dat dit gevoel in toenemende mate wordt geuit: kunnen en willen we er nog iets mee? Of: ik heb er niks mee! Dit past in een bredere context van niet meer goed weten hoe je op een goede manier met de traditie omgaat. Tegelijk zie ik ook de tegenbeweging bij mensen die zich zorgen maken en zich afvragen: als we elkaar daarop niet meer kunnen aanspreken, wat is er dan nog over?
Zelf betreur ik dat subjectieve gevoelen van "ik heb er niks meer mee". Het gaat wel heel hard binnen bijvoorbeeld de GKv. Dat is vreemd. Ik herinner mij dat ik als student – lid van de toenmalige (synodaal-) Gereformeerde Kerken in Nederland – altijd aan de tand gevoeld werd door juist GKv- en NGK-studenten. Ze stelden vragen: hoe kun je theologie studeren aan de VU? Hoe is het mogelijk dat je synodaal-gereformeerd bent? Nu is dit iets van vroeger. (...) Ik merk wel dat de kerkelijke ontwikkelingen snel gaan. Hierin proef ik het spanningsveld tussen trend en traditie. Eerlijk gezegd: ik denk dat gereformeerde mensen niet altijd goed in staat zijn (geweest) om een goede balans te vinden tussen die twee, tussen trend en traditie.'

'Ik herinner mij dat ik als student – lid van de toenmalige (synodaal-) Gereformeerde Kerken in Nederland – altijd aan de tand gevoeld werd door juist GKv- en NGK-studenten'

Proef ik hierin iets van moeite: dit gaat té snel

'Laat ik het zo zeggen: in mijn openheid voor trends koester ik ook de traditie. Ik houd van openheid en dynamiek, van eigentijds geloven en wil niet alles bij het oude houden. Tegelijk zeg ik ook: help mensen als mij een beetje en blijf wel (vrijgemaakt) gereformeerd. Laat ballast uit het verleden gerust weg, durf die los te laten, dat mag als je als christen onderweg bent. Houd tegelijk de goede elementen uit het verleden vast. Anders gezegd: als je opruiming houdt, weet dan goed wat je opruimt. Het is heel waardevol dat gereformeerden, in brede zin bedoeld, ergens pal voor staan. Maar als zij eenmaal om zijn, dan gaan ze zomaar met dezelfde felheid de andere kant op.'

Tot slot attendeer ik nog op het artikel van de GKv-predikant Klaas van den Geest ('Een belijdenis is nooit een eindpunt'). Hij meent dat de instemming met de belijdenis in de loop van de geschiedenis te veel geformaliseerd is geraakt. In de kerken kort na de Reformatie zou er veel meer ruimte zijn geweest voor inhoudelijk gesprek over en vragen bij de belijdenis. Hij beroept zich hiervoor op twee artikelen van dr. Erik de Boer uit 2007 (in De Reformatie*, 14 en 19 april). Maar hij verwerkt niet de gedocumenteerde kritiek die toen gegeven werd op De Boers voorstelling van zaken. In ons blad toonde dr. Huib Wilschut de onhoudbaarheid ervan aan (Kroniek, juni 2007). Van de Geest bepleit overigens wel het belang van belijdenissen. Hij schrijft bijvoorbeeld:*

'Belijdenissen zijn de middelpuntzoekende kracht van de kerk'

'Belijdenissen zijn van oorsprong pogingen om de eenheid van de kerk te bewaren. Ze zijn de middelpuntzoekende kracht van de kerk. Ze beogen ons altijd weer bij de Bijbel en bij Christus zelf te brengen. Belijdenissen en Bijbel gaan hand in hand. Ze kunnen niet zonder elkaar. De Bijbel zonder belijdenis leidt tot "iedere ketter z'n letter". De belijdenis zonder Bijbel kan een formeel juridisch instrument worden (de meetlat). Beide hebben elkaar nodig voor een goede balans.'

Tegelijk wil hij wel meer ruimte in de omgang ermee: 'een formele "handhaving" van de belijdenis haalt niets uit. De artikelen van De Boer hebben me daarin gesterkt. Tegelijk helpen ze me om helderder te onderscheiden tussen "vaste formuleringen" en "ruimhartige binding".' Hij schrijft dit in het kader van de vraag of het maken van een nieuwe belijdenis wenselijk en zinvol is. Even later schrijft hij:

'De belijdenissen van de Reformatie waren uitleg bij die oecumenische belijdenis, gericht op de vragen van die tijd. Als we dat opnieuw doen met het oog op vandaag, zou een goede vraag zijn: hoe kunnen we dat fundament, die vroegste belijdenis, opnieuw formuleren? Misschien door eenvoudig te blijven bij de vier hoofdelementen van het belijden van Middeleeuwen en Reformatie: het Apostolicum, de Tien Woorden, het Onze Vader en de Sacramenten (geloof, gebod, gebed, genade). Je krijgt dan een geactualiseerde uitleg van het geloof, bijvoorbeeld op de manier waarop de *Gewone Catechismus* dat doet. De tussenweg die De Boer ons wijst, lijkt me dan een begaanbare. Over het geloof moet je in gesprek blijven en instemming moet van harte zijn. Het is nooit een eindpunt, erken maar dat we nu in een spiegel zien en straks pas oog in oog aanschouwen. Nu is ons kennen beperkt, straks zullen we volledig kennen, zoals we zelf gekend zijn (1 Korintiërs 13:12). Dus als iemand vragen of zelfs twijfels uit bij het belijden van de kerk, zie dat allereerst als kans om erover in gesprek te komen en elkaar dieper in Christus te leren kennen. Wat zou het geweldig zijn, als we van onze angst geleerd hebben en elkaar in liefde kunnen omarmen in gezamenlijk verlangen naar meer zicht op onze Heer Christus!'

Tot zover mijn impressie van dit themanummer. Begin jaren zeventig werd het begrip 'dynamische binding aan de belijdenis' gesmeed om het proces te typeren dat zich in de synodaal Gereformeerde Kerken voltrok om de binding aan de gereformeerde belijdenis veel losser te maken. Een nieuw ondertekeningsformulier moest dat proces mede faciliteren. Zo werd de gegroeide praktijk gewettigd. Ook werd een poging tot nieuwe belijdenisvorming ondernomen die op niets uitliep. Op dit ogenblik doorlopen GKv en NGK een proces dat qua gebruikte argumenten en oplossingen een kopie lijkt. De uitkomst ervan laat zich dan ook raden!
Een kerkverband met zo'n dynamische binding aan de belijdenis bestaat trouwens nog steeds: de PKN. Wat is eigenlijk het zelfstandig bestaansrecht van de beoogde fusiekerk, die zich tot iets vergelijkbaars aan het herorganiseren is?
Over de zaken rond de binding aan de belijdenis kan en moet natuurlijk veel meer gezegd worden dan hier mogelijk is. Ons blad zal erop terugkomen. ■

COLOFON

Nader Bekeken is een periodieke uitgave van de Stichting Woord en Wereld en verschijnt 11 x per jaar. De Stichting geeft tevens een serie cahiers uit tot versterking van het gereformeerde leven.

DAGELIJKS BESTUUR VAN DE STICHTING WOORD EN WERELD
Voorzitter
Ds. J. Wesseling (a.i.)
Secretaris
W. Hindriks
Penningmeester
W.A. Dreschler

REDACTIE NADER BEKEKEN
Hoofdredactie
Dr. P. Boonstra
Eindredactie
D.E. Slump-Schoonhoven
M.J.A. Zwikstra-de Weger
Redactie
Ds. S.M. Alserda
Drs. H.J. Boiten
Ds. C. van Dijk
Dr. B. van Egmond
Drs. J.W. van der Jagt
Ds. P.L. Storm

Redactiesecretariaat
Dr. J. Kooistra
Hemsterhuislaan 3, 9752 NA Haren
Tel.: 050 - 5344508
Mail: redactie@woordenwereld.nl

Medewerkers Nader Bekeken
Dr. H.H. van Alten, Pretoria ZA
Ds. J. Beekhuis, Hoogeveen
Ds. C. van den Berg, Amersfoort
Ds. H. van den Berg, Bergschenhoek
Drs. L. Bezemer, Hattem
Drs. F.J. Bijzet, Emmen
J.H. Bollemaat, Dalfsen
H. Boomstra, Den Helder, tekeningen/cartoons
A.C. Breen, Dunsborough, WA
Drs. E. Brink, Waddinxveen
Drs. J.J. Burger, Veenendaal
Ds. H. Drost, Grafhorst
Ds. P. Drost, Übelbach (Oostenrijk)
Drs. L.W. de Graaff, Heerde
Drs. B.P. Hagens, Soest
Dr. A.N. Hendriks, Amersfoort
Prof. dr. P.H.R. van Houwelingen, Kampen
Prof. dr. G. Kwakkel, Kampen
Ds. R.Th. Pos, Steenwijk
Ds. P. Schelling, Amersfoort
G.J. Schutte, Zeist
G. Slings, Lelystad
Ds. A. van der Sloot, Steenwijk
Dr. R.T. te Velde, Wezep
Dr. H. Veldman, Zuidhorn
Ds. J. Wesseling, Veenendaal
Drs. Joh. de Wolf, Amersfoort
Ds. G. Zomer Jzn., Nieuwendijk

Adreswijzigingen en/of opzeggingen
INTERNET:
• www.woordenwereld.nl
• woordenwereld@spabonneeservice.nl
• naderbekeken@spabonneeservice.nl
POSTADRES:
• Woord en Wereldabonneeservice, Postbus 105, 2400 AC Alphen aan den Rijn
TELEFOON:
• 088 - 110 20 42
• 0172 - 47 60 85

Beëindiging abonnement:
tenminste 4 weken voor het einde van de abonnementsperiode.

Bezorgklachten:
www.woordenwereld.nl/klantenservice

Meer informatie en uitgebreide abonnementsvoorwaarden op
www.woordenwereld.nl

Abonnementsprijzen:
Nader Bekeken € 39,00
Nader Bekeken + 4 cahiers € 78,00
Nader Bekeken studenten € 23,00
Nader Bekeken PDF € 23,00
Nader Bekeken PDF (buitenland Europa) € 33,00
Nader Bekeken PDF (buitenland overig) € 43,00
Cahiers bij abonnement (per jaar) € 42,00
Cahiers, losse verkoop € 13,50
Bankrekeningnummer:
NL 75 INGB 0007 2255 58
Bic-code: INGBNL2A
Deze tarieven gelden bij machtiging (automatische incasso).
Voor betaling per acceptgirokaart of per eigen overschrijving geldt een opslag van € 2,--

Bankrekeningnummer voor giften:
NL42 RABO 0324 6259 01

De stichting Woord en Wereld heeft geprobeerd alle rechthebbenden te achterhalen en in te lichten. Mocht de vermelding van eigenaar of copyright onjuist of onvolledig zijn, neemt u dan contact op met de redactie.

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd worden en/of openbaar gemaakt worden zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Basisontwerp: Studio TinekeWerkt
Vormgeving, prepress, fotografie: Studio Bert Gort, Grijpskerk
Druk: VellendrukkerijBDU b.v., Barneveld
Gesproken versie: Nader Bekeken is ook op Daisy-cd en Webbox verkrijgbaar.
Inlichtingen: Chr. Bibl. voor Blinden en Slechtzienden,
tel. 0341-565 477, **e-mail** klantenservice@cbb.nl.
ISSN 1380 - 3034

www.woordenwereld.nl

U kunt ons steunen door uw voor de belasting aftrekbare giften te storten op rekening NL42 RABO 0324 6259 01 ten name van de Stichting Woord en Wereld te Hardinxveld-Giessendam. Zij die de stichting testamentair willen gedenken, kunnen gebruikmaken van de volgende formulering: Ik legateer (... bedrag invullen ...) vrij van kosten aan de Stichting Woord en Wereld, statutair gevestigd te Haarlemmermeer. Wij zijn een ANBI-instelling.

@NaderBekeken
www.facebook.com/naderbekeken

Neem nu een jaarabonnement en ontvang de special 'De bijbel of een biertje' gratis + het eerste jaar 50% korting!

Ga voor het afsluiten van een abonnement naar www.woordenwereld.nl

www.woordenwereld.nl

Daarop kunt u:
- De **laatste nummers** van Nader Bekeken bekijken.
- De nodige informatie over de **nieuwste cahiers** vinden.
- Direct een (deel van een) **artikel** uit het nieuwste nummer **downloaden.**
- **Nummers** die langer dan een jaar geleden verschenen zijn **als pdf verkrijgen**.
- Met de **uitgebreide zoekfunctie**, heel gemakkelijk, allerlei onderwerpen waar iets over geschreven is, vinden.

Blumhardt

Hij had zijn koets zijn hele leven lang
klaar staan met paard en tuig, om, als de tijden
vervuld zijn zouden en de grote zang
der engelen zou klinken, uit te rijden
in hoge hoed en zondags-zwarte kleren,
rechtop achter het trappelende paard,
zijn Heiland tegemoet, die weer zou keren
– en nu voorgoed – als Koning op deze aard.

God, wat hebt Gij gedaan met zulk een hart,
dat zozeer heimwee was en grote dromen?
– Het moet stil liggen wachten in de grond.

En wat doet Gij met ons, die in een zwart
getij U om Uw laatste wederkomen
roepen met een vertwijfelende mond?

J.W. SCHULTE NORDHOLT
UIT: *VERZAMELDE GEDICHTEN* (DE PROM, 1996)

Johann Christoph Blumhardt (1805-1880) was een Duitse dominee uit Möttlingen. Hij had een opmerkelijke verwachting van de wederkomst van onze Heer. Hij was in het bezit van een schuur, waarin een koets klaarstond om de Heiland tegemoet te snellen zodra de grote zang der engelen zou klinken. Wij zouden zeggen: zodra de laatste bazuin zou schallen.

'God, wat hebt Gij gedaan
met zulk een hart,
dat zozeer heimwee was en
grote dromen?
– Het moet stil liggen wachten in de grond.'

En dan de laatste strofe: En wat doet Gij met ons, de vertwijfelden?
Waar halen we het geloof vandaan om te blijven hopen op uw laatste komen?
Maar die ondanks alles blijven roepen en bidden om de grote dag, tegen alle vertwijfeling in: hoelang nog, Heer, hoelang nog? Kom haastig.